

MOTIVSKI SVIJET USMENIH PRIČA U SOLINU, KLISU I ZAGORI

Kurtović, Jelena

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:910108>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**MOTIVSKI SVIJET USMENIH PRIČA U SOLINU, KLISU I
ZAGORI**

JELENA KURTOVIĆ

SPLIT, 2023.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

MOTIVSKI SVIJET USMENIH PRIČA U SOLINU, KLISU I ZAGORI

Studentica

Jelena Kurtović

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2023. godine

Sadržaj:

1. Uvod	4
2. Bajke	5
2.1. Ljubomorna majka i kćer	6
3. Novele	7
3.1. Jelina sudbina	7
4. Basne	9
4.1. Seljak i vuk	9
5. Predaje	10
5.1. Povijesne predaje	11
5.1.1. Dmitar Zvonimir	12
5.1.2. Patnje, progoni i stradanja za vrijeme osmanske okupacije	14
5.1.3. Križičanje	14
5.1.4. Uskoci	16
5.1.4.1. Petar Kružić	16
5.1.5. Hajduci	19
5.1.5.1. Stipe Matas	19
5.2. Etiološke predaje	19
5.2.1. Klis	20
5.2.2. Sedramić	20
5.3. Mitske predaje	21
5.3.1. Vile	21
5.3.1.1. Susret s vilom	22
5.3.1.2. Vile splele konjske grive	22
5.3.1.3. Vile prenijele djevojčicu preko rijeke	23
5.4. Demonološke predaje	23
5.4.1. Vještice	24
5.4.2. Vade	26
5.4.3. Žena koja čara	26
5.4.4. More	27
5.4.5. Irudica	28
5.5. Eshatološke predaje	29
5.5.1. Jezivo mjesto u selu	29
5.5.2. Žena koja priča s duhovima	30

5.5.3. Djevojka s Klisa	30
5.6. Pričanja iz života	31
5.6.1. Kukuruzna anegdota	31
6. Legende	32
6.1. Legenda o svetome Roku	32
6.2. Legende, priče, običaji uz svetkovine	34
6.2.1. Badnjak	34
6.2.2. Božić	37
6.2.3. Veliki tjedan	38
6.2.3.1. Cvjetnica	38
6.2.3.2. Baraban	39
6.2.4. Uskrs	40
6.2.5. Mala Gospa	42
6.2.6. Sveti Kajo	42
7. Nekadašnji život	43
7.1. Običaj za vjenčanje	43
7.1.1. Vrijeme ženidbe	44
7.2. Običaj za žetve žita	44
7.3. Običaj za uspješno završen razred - cicvara	45
7.4. Prirodni preparati - čaj	45
7.5. Pletenina	45
7.6. Kolo iza mise	46
7.7. Običaji pri porodu	46
7.8. Heklanje	47
7.9. Igre iz djetinjstva	47
Rječnik	48
8. Zaključak	50
Izvori	51
Vlastiti terenski zapisi	51
Popis kazivača:	51
Literatura	51
Sažetak	54
Abstract	55

1. Uvod

Usmena se književnost može smatrati najstarijom i najdugotrajnijom vrstom književnosti. U epohi renesanse ova se književnost nazivala *narodnom*, a od kraja 18. stoljeća uveden je naziv *anonimna književnost*. Postojala je i sugestija naziva *folklor*, kao narodno znanje, od strane Williama Thomasa iz 1846. godine. U Hrvatskoj se za vrijeme *Seljačke stranke* usmena književnost nazivala *seljačkom*, a prema nekim povjesničarima nazivala se i *pučkom* te *tradicionalnom književnošću*.¹ U 17. se stoljeću pojavio interes za njenim sustavnijim skupljanjem i zapisivanjem. Sustav usmene književnosti čine lirska i epska poezija, priče, retorički oblici, drama i mikrostrukture (poslovice i zagonetke). Sve ovo smatra se vrlo važnom sastavnicom nematerijalne kulturne baštine. Što se tiče usmenih priča, one obuhvaćaju novele, predaje - koje se potom dijele na povijesne, etiološke, mitske, demonološke, eshatološke predaje te na pričanja iz života, zatim basne, bajke, legende te anegdote. Vidljivo je da su usmene priče veoma raznovrsne. Tome nam svjedoče i njihovi nazivi na stranim jezicima - u starogrčkome jeziku *mit* i *apolog* za novelu, u latinskome *fabula*, u engleskome *story* i *legend*, u njemačkome više naziva poput *Sage*, *Legende* i drugih. U Hrvata poznajemo nazive poput *priča*, *pripovijest*, *pripovijetka*, *basna*, *bajka*, *kazalica* ili *kazavica* te *vjerovanje*.² Postoji više pristupa u proučavanju usmene književnosti, a najčešći su poligenetski i monogenetski. Za proučavanje se koriste i pomoćne znanosti poput etnologije, antropologije, teologije, povijesti, arheologije i drugih.³

Hrvati su iz svoje *izakarpatske prapostojbine* u domovinu koju znaju danas donijeli samo svoju tradicijsku kulturu - govore brojni povjesničari, etnolozi i antropolozi. U suvremenim se zapisima mogu pronaći odjeci te kulture.⁴

U povijesti su se pripovijedanjem prenosile informacije koje su trebale poslužiti za neko opće dobro te ih je trebalo domisliti. Tako se na neki način stvarao literarni svijet koji je bio drukčiji od svakodnevnoga, zbiljskoga svijeta. Novi je svijet živio te je oživio u mašti. Ako je priča bila dobro sročena, bez obzira tko je bio autor i kakav je bio sadržaj, ostala je u uporabi sve do današnjih dana. U hrvatskoj se tradiciji za pripovijest vjeruje da je istinita, ona se stoljećima razvijala te se usmeno predavala s koljena na koljeno. Prednost su imale

¹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 11.-12.

² Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 10.-11.

³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 12.

⁴ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 9.

povijesne ili junačke priče jer je to narod navikše volio.⁵ Usmena književnost Hrvata pamćena je i pripovijedana hrvatskim jezikom stoljećima te je zaslužna za *očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta*.⁶

Cilj je ovoga rada pobliže objasniti neke od oblika koje čine usmenu književnost. Za svaku je usmenu priču dan i primjer koji sam ili izvadila iz relevantne literature ili prikupila od svoga oca, djeda, dvaju baka i rođaka. U radu je istražena tradicijska kultura Solina koji je moj grad i grad mojih roditelja i bake, Klisa koji je rodni grad mojih predaka kao i Zagore odnosno mjesta Sedramić i Matasi koja su rodna mjesta moje bake i djeda. Solin je maleni grad koji se nalazi u središnjoj Dalmaciji u blizini grada Splita. Ime je grada nastalo od latinskoga naziva *Salona*, a salonitanska je prošlost prepuna ilirske, grčke, rimske te starokršćanske povijesti. Na Solin s brda Kozjak gleda mjesto Klis sa svojom predivnom srednjovjekovnom tvrđavom koja je građane ove regije štitila od prodora Osmanlija. Zagora je povijesno-zemljopisna regija koja obuhvaća područje od Muća i Lećevica pa do Drniša. Povijesne su okolnosti utjecale na običaje i jezik ljudi u Zagori, a jedina književnost koja je dugo vremena krasila ovaj kraj bila je tradicijska odnosno usmena književnost. U radu ću pokušati dati zanimljive primjere iz nekadašnjega života mojih kazivača, opisati običaje i obrede za blagdane, legende u koje su vjerovali, junake koje su štovali, onostrano čega su se bojali, šaljivo zbog čega su se smijali. Cilj je rada oživjeti ono što je bilo skriveno, opisati povijest i ljepotu dalmatinskoga kraja u kojemu se od davnina kriju priče koje su tek ispričane ili će se u budućnosti ispričati.

2. Bajke

Bajka je najduža usmena prozna vrsta. U njenome se proučavanju koristi monogenetski pristup, ahistorična je te ageografična. U bajci se isprepleću čudesno i nadnaravno, čudesno rješava nerješivo. Osnovni je smisao bajki da dobro uvijek pobjeđuje zlo.⁷ U narodnome je pripovijedanju bajka izravno povezana s mitskim jer su brojni odnosi postavljeni na način mitskoga strukturiranja. Glavni su likovi u bajkama (kao i mitski likovi)

⁵ Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 387.-388.

⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 13.

⁷ Isto, str. 259.

svemoćni i neograničeni te gospodare akcijom. Glavni je pokretač događaja u bajci uspjeh, a aktivnost likova dopunjava imaginacija.⁸

2.1. Ljubomorna majka i kćer

Sljedeća bajka govori o ljubomornoj majci i njenoj prelijepoj kćeri. Zbog kćerine ljepote majka joj je zavidjela i zbog nje je pretrpjela teške muke, no ipak je na kraju dobro pobijedilo zlo:

Bila jedna žena, lipa i gizdava, a ćer joj još lipša bila. I pitala žena svakoga ko je proša tuda: „Jeste li vidili lipše žene od mene?“ A oni bi odgovorili: „Samo ti je ćer lipša!“

Nakon nekog vrimena, mater postala ljubomorna na ćer i sve je gledala kako će joj nešto loše napraviti. Mala više nije mogla živiti s materon, pa pobigla u šumu. Da je ne bi koja zvir izila, popela se ona na rast, da se zeru odmori, a ono vidi neki ajduci izlaze iz neke pećine. Kad su oni ošli, uđe ona u pećinu, i onda vidi unutra svačega bilo. Bilo j' tu svakakoga šćarara. Zlata, srebra, ali ića i pića. Ona se jadna najila, napila, počistila in i ošla ća, da je ne nađu. Došli ajduci u pećinu i čude se šta j' ovo, ko je bija u pećini. Sutra ujutro oni odu opet, al ostave jednoga svoga da čuva stražu. Ona opet dođe, najide se i napije, a ovi stražar zaspa, pa ga je ona pokrila. Kad su se oni vratili, vidili su di je ovi pokriven, pa su po tome znali da je ženska. I išli je oni tražiti. Našli je blizu pećine, a ona jadna u plač, da di će, kud će, ispričala in o materi i sve. I oni se š njon pogode da će živiti s njon ka njena braća, a ona ka njihova sestra, i onda su popili iz čaše svak po malo krvi od drugoga, i eto. Tako cura ostala, čistila in, kuvala i prala, ka da in je rođena sestra.

Jedan dan, mater, još uvijek nenavidna na ćer, pošalje svoju jetrvu tražiti je. Došla žena ispred pećine i zovne malu, a mala se javi, ka svojoj strini, pusti je unutra i počasti. Ova kad je išla ća da joj maramu, i kad je mala o vrat stavila, pade mrtva. Kući došli ajduci, i udri žaliti za sestron. Jedan je digno i odveže joj mrtvoj maramu, a ona se probudi. Jesu bili sritni!

Nakon nekog vrimena opet pošalje mater svoju jetrvu kod ćeri. Ovog puta darova strina divojci lipe crvene čorape, i ona, kad i je sutra obula, opet padne mrtva, ka da je munja pogodila! Došli jadni ajduci, i budi je na sve sile, al je nisu probudili. Bilo jin

⁸ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 418.-419.

puno ža. Odnili je u grad u kapilu, i stavili je prid crkvu da svi vide kako je lipa i dobra bila. U gradu se nađe neki lopov, i skide joj čorape. Ona se odma probudila.

To se čudo svugdi čulo pa je kralj toga grada uzeja sebi na dvor. I u nju se zaljubija i oženija je. Al vidi zla, u nju se zaljubija i kraljev brat, i silu joj načini, i optuži nju da ga je zavela. Kralj je potra ća. Ona jadna, kud će sad, od nemila do nedraga, radila svakakve posle i svi su mislili da je malo poludila. Još je neki krčmar uze u sebe, jednog dana čuvala njegovo dite, dite palo i ubilo se, jadna ti je, i otale je potrali. U šumi nađe robu od nekoga likara i sve njegove stvari, u obuče se ona tako u tu robu, i odala po svitu ka muško obučena i ličila. Brzo su za njega svi čuli, i svi su zvali toga doktora. Razbolija se i kraljev brat, ovi šta joj silu učini. Ona jadna ode do njega, ali prije nego šta ga izliči upita ga je li ikad šta kome loše napravija. On reče da je tija bratovu ženu i da joj je krivo uradija i da je brat zbog toga posla ća. Kad mu je brat kralj to čuja, uze žalit šta je potra ća poštenu ženu. Ona skine mušku robu sa sebe, i pokaza se ona lipota od prije. Vidi kralj da je to njegova žena. Ostali su skupa živit, a i bratu su sve u svojoj srići oprostili i zaboravili. Tako ti je to bilo.⁹

3. Novele

Novela je prozno djelo koje priča o običnim ljudima i njihovu svakodnevnom životu. Novelu je afirmirao Giovanni Boccaccio napisavši zbirku novela *Dekameron* u koju je uklopio priče tri mladića i sedam djevojaka koju su zbog kuge morali pobjeći 1348. godine iz grada Firenze.¹⁰ U današnje vrijeme Hrvati češće pripovijedaju šaljive, didaktične te baladne novele.¹¹

3.1. Jelina sudbina

Sljedeća novela govori o najstarijoj kćeri Jeli seoskoga kovača Jurage i njenoj na kraju ipak dobroj sudbini. Nije se smjela udati za voljenoga siromašnog mladića, no zbog savjeta jedne mile starice sve je završilo kako je htjela:

⁹ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 145.-146.

¹⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 457.

¹¹ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 15.

U kući seoskog kovača Jurage rodilo se i raslo šestero djece. Najstarija Jela, pa po godinu dana mlađe 'ćeri, njih čet'ri i najmlađi Vice nakon čijeg rođenja se stalo. Čekalo se sina, nasljednika. Nadaleko poznatom kovaču nije manjkalo posla pa se u kamenitoj kući na kraju sela nije ni u čemu oskudijevalo. Rasle su cure i izrasle u prekrasne udavače te su se momci iz okolnih sela naveliko počeli približavati u nadi da će ih zapasti čast odabira. I jedne večeri stari kovač po prvi put dozvoli da se momke pusti na silo. No uz momke je sidila samo ona najstarija jer je običaj da se valja po redu udavati. A Jela je blistala u svoj svojoj lipoti i mogla se komotno istu večer udati. Toliko su bili opčinjeni njenom lipotom, a samo o njoj je ovisio odabir. No stari kovač je već ranije iznio svoja pravila pred nju, a u njima je bilo najvažnije da se može udati samo uz njegov blagoslov. Prošao je taj prvi susret s proscima, prošlo ih je još deset, no Jela se nije odlučila. Nema momka koji nije iznio svoju želju, a skoro svi su se izredali tako da se novo lice više i nije moglo zapaziti.

„Jele moja, vreme je da mi priopćiš svoju odluku. I druge bi se udavale, čekaju.“

„Dragi ćaća, moje srce nije odabralo nijednog od onih koji su dolazili na silo.“

„Onda srce neće ni odlučivati. Šansu si propustila, na meni je da ti odaberem.“

„Ali ćaća, moje srce ipak voli.“

„Pa, al' nisi rekla da nikog nije odabralo?“

„Da, od onih koji su došli na silo.“

Stari kovač, zbunjen, prstima prođe kroz sidu bradu davši joj na znanje da je ne razumi.

„Dragi oče, postoji momak kome sam svoje srce poklonila prije puno godina.“

„Zašto taj nije došao na silo?“

„On je siromaj i po cile dane radi kako bi prehranija bolesne roditelje i mlađu braću i sestre.“

„Zanimljivo. Mogu li znati 'ko je on?“

I tad stari kovač sazna da njegova lipotica Jela voli momka iz istoga sela, siromaja Lovru. Šokiran saznanjem da mu je prva uzdanica tako naivna i neposlušna, ustane i bez riječi napusti kuću.

Puno dana stari kovač nije ni pogleda' Jelu, a u kamenu kuću na kraju sela se uvukao čudan nemir. Stara Stana, žena kovačeva, pokušala je i odmah odustala zamoliti muža za milost. Čekalo se da Jela promini svoju odluku. Doznala je bidna i koga joj je namijenio. Ta spoznaja ju je natirala da se jedno jutro iskrade iz kuće i zaputi na dalek put. Čula je da gore iza snjegovite planine u šumskoj kolibi živi starica dobročiniteljica.

„Kojin dobron dolaziš, zlato moje?“

„Volin siromaha, a žele me dat' nepoznaton kulaku.“

„I, u čemu je problem? Ja lik za tvoju sudbu ne mogu spraviti.“

„Ne znan šta da uradin.“

„Uradi šta srce traži. Zbogom.“

Prije samog mraka Jela se umorna i odlučna dohvati sela. Umisto staze koja vodi njenu kamenitom domu skrene na stazu ka Lovrinoj kući. Prispila je na skromnu večeru i bez pitanja sila uz svoju buduću obitelj.

„Lovro moj, primaš li me u svoj dom?“

„Da.“

Svima je bilo jasno šta se kovaču desilo kada su ujutro dvoje mladih, Jela i Lovro, pohodili s motikama polju. Snažni, sritni i puni strasti u tren su obavili svoj posal. Crnilo na nebu ih upozori da se kući zapute. Nad snjegovitom planinom, munja je proparala nebo, a Jeli se ukaza lik mile starice koji joj na lice navuče smješak.

„Smiješ se“ - kaže joj Lovro iznenađeno.

„A eto.“¹²

4. Basne

Basna je priča u kojoj su životinjama, biljkama i stvarima dane ljudske karakteristike i koje govore o ljudskim osobinama. Glavno sredstvo koje se u bajci koristi je dijalog. Podvrstom basne može se smatrati *novela* o životinjama. Najpoznatiji je pisac basni starogrčki pjesnik Ezop iz 6. stoljeća prije Krista. Pod njegovim je imenom do današnjih dana došlo više od 400 basni.¹³ Basne imaju kratke uvode koji odmah prelaze u radnju koja je dijalogizirana. Sve teče jednom linijom, nema retardacija ni sporednih epizoda. U njima je prisutna i pouka koja je lijepo oblikovana i većinom figurativna.¹⁴

4.1. Seljak i vuk

Sljedeća basna govori o seljaku i vuku kojemu su dane ljudske osobine. Kroz njihov razgovor možemo zaključiti da vuk iz priče izlazi mudriji:

¹² Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 15.-17.

¹³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 270.

¹⁴ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 453.

Seljak ora njivu i sija šenicu. Kad je došlo vreme od ručka, sija seljak nešto pojist pa dade konjima suve trave, a sebi izvadi teke kruva i sira. Ma nu, eto ti vule.

- Šta radiš, seljače?

- Ručam!

- Daj i meni malo!

Seljak mu dade komadić kruva, i vuku se sviđi. Seljak mu reče da je kriv od one šenice šta je on sije. Vuk ga zamoli da može li i on radit, i seljak ga pusti. Uzorali oni to i posijali, a vuk će: - Sad će bit kruva!

A seljak će na to: - Čekaj, šenica triba niknit!, a vuk će: - Eto kruva! Seljak mu odvrati: - Čekaj kud žuriš, triba narest, isklusat, sazorit... - a vuk će opet: - Eto kruva! Seljak mu objasni: - Čekaj, triba ga požet, povezat u snopove... - a vuk: - Eto kruva! - Čekaj! - reče seljak - Triba snope donit na guvno, razvezat snope, klas okrenit gori, dotrat konje i ganjat ih u krug dok ne ispadne zrno iz slame. A vuk: - Eto kruva! Nije još gotovo, triba prvo slamu odvojiti od žita, plivu i zrnje zgrnuti na hrpu... - a vuk će opet: - Eto kruva! Ma čekaj još, kad pune dobar vitar, triba odvojiti plivu od žita, izvijat!, a vuk će - Eeee, ja ću vijat, evo: auuuuuuuuuu!

- Ma čekaj budalo, ne vije se tako - seljak će. Uzme se lopata, baca se na jednu visinu da vitar odnese plivu tamo, a žito vamo. Kad se izvije, stavlja se u vriće. - Eto kruva! - vuk će na to. - Ma Bog s tobom, di ti je kriv - reče mu seljak, prvo se to mora odniti u mlin, napravi se brašno, to se smelje u brašno, znaš, i onda se to brašno pomiša s vodom i soli, i stavi se kvasa... - E, i onda eto kruva! - E ma nije, prvo se mora zaprećati kriv pod peku, mora se ispeći, i,... - I eto kruva! - Ma nije još triba se oladiti, ne smi se vruć jist!

Vuk zavije, i reče seljaku: - Eto tebi taj tvoj kriv i tvoj teški posa, a ja idem u šumu, ja šta uvatim pojist ću, kad ne uvatim šta, gladovat ću.¹⁵

5. Predaje

Predaja je vrsta usmene priče koja se zasniva na vjerovanju u istinitost njena sadržaja.¹⁶ Postoje različita mjerila po kojima se predaje mogu klasificirati. To mogu biti motivska mjerila, tematska, funkcionalna i druga. Profesor Dragić predaje klasificira na povijesne, etiološke, eshatološke, mitske (mitološke), demonske (demonološke) predaje te na

¹⁵ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 154.-155.

¹⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 272.

pričanja iz života.¹⁷ Povijesne se i etiološke predaje koje su nastale na povijesnoj razini često pripovijedaju kao kronikati, rijetko kao fabulati. Mitske se i demonološke predaje pripovijedaju kao memorati (susreti s nadnaravnim bićima).¹⁸

Predaja kao jedna od vrsta usmenih priča ima svoje specifično žanrovsko određenje. To uključuje tematsku i kompozicijsku te stilsku strukturu. Narodne predaje funkcioniraju najbolje u određenoj sredini te čuvaju oznaku lokalnoga na svim svojim razinama. One čuvaju davna pamćenja, bilo zbiljska ili izmišljena, koja su važna za kolektivnu duhovnost. Ono što udaljuje predaju od bajke ili mita kategorija je vjerovanja.¹⁹

5.1. Povijesne predaje

Da bi mogli razumjeti povijesne kao i etiološke predaje koje su nastale na povijesnoj razini, potrebno je znati njihov povijesni kontekst.²⁰ Konstantin Porfirogenet u svome djelu *De administrando imperio* još sredinom 10. stoljeća donosi povijesnu predaju kako su Hrvati došli u naše krajeve pod vodstvom dviju sestara Tuge i Vuge i petero braće; Kluka, Lovela, Muhla, Kosenca i Hrvata. Zanimljiva je i predaja o slavenskim praocima podrijetlom iz Krapine, braći Čehu, Mehu i Lehu.²¹

Hrvatske povijesne predaje i epske pjesme, kao i povijesne predaje, klasificiraju se na:

1. Agrafijsku epohu
2. Doba drevnih Grka
3. Ilirsko i rimsko doba
4. Starohrvatsko doba
5. Epohu od ujedinjenja Hrvatske do kraja vladavine narodnih vladara (925.-1463.)
6. Epohu osmanske vladavine (1463.-1878.)
7. Period od konca 19. st. do 1914. godine
8. Razdoblje između dva Svjetska rata (Jugoslavija 1918.-1990.)

¹⁷ Isto, str. 273.

¹⁸ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 34.

¹⁹ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 435.-436.

²⁰ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 34.

²¹ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 436.

9. Epohu SFRJ (1945.-1990.)

10. Period od osamostaljenja Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1990.-).²²

Sljedeću predaju o postanku grada Solina, nekadašnje Salone, te kako se u povijesti razvila u kulturno i vojno središte zapisala je Marina Pleština a predaju je kazao Filip Modrić:

Ime Solin je poteklo od latinskog naziva Salona, a u povijesti se to ime prvi put spominjalo za vrime rata Ilira i Rimljana. Ali početak ovog naselja je mnogo raniji. Stari Grci su smatrali Salonu lukom ilirskog plemena Dalmata. U vremenu kad je Ilirik posta rimska pokrajina, Salona je postalo kulturno, vojno, političko središte. A to šta je Dioklecijan rođen u Saloni i u okolici sagrađia svoju palaču doprinilo je ugledu ovoga grada. Grad su srušili Slaveni i Avari, a ljudi koji su uspili preživiti su se sakrili na otoke u blizini i u Dioklecijanovu palaču. Ove su prostore još mnogo godina iza pustošili Turci no nakon njihova odlaska Solin i Klis su oslobođeni. Solin je prastarim mlinicama i stupicama na rici Jadro dobivao na gospodarskoj važnosti. Njima su se služili ljudi koji su živili uz obalu i u Dalmatinskoj zagori. U Solinu je sagrađena Gospina crkva na otoku. Viruje se kako je taj Gospin otok okružen rikom Jadro bia prvo naselje Hrvata.²³

5.1.1. Dmitar Zvonimir

Dmitar Zvonimir pripadao je dinastiji Svetoslavića te je kraljevaio od 1075. do 1089. godine. Naslijedio je kralja Petra Krešimira IV. a okrunjen je u bazilici Svetoga Petra u Solinu (današnjoj Šupljoj crkvi) od strane papinskoga izaslanika Gebizona. Za vrijeme Zvonimirove vladavine hrvatski je narod živio u blagostanju a njegovo se ime spominje čak i na Bašćanskoj ploči.²⁴

²² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 274.

²³ Zapisala u Solinu 2016. godine Marina Pleština za diplomski rad *Suvremena etnografija kulturne baštine u solinskom i kliškom kraju*, kazivač profesor Filip Modrić, rođen 23.7.1977. godine u Splitu, dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:504724>

²⁴ Dragić, Marko, *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*, Časopis za hrvatske studije, Croatian Studies Review, 7, Macquarie University Sydney, Australia, Faculty of Philosophy University of Split, Croatia, Waterloo University, Canada, 2011., str. 66.

O krunidbi kralja Zvonimira u Šupljoj crkvi u Solinu Nikola Lašvanin piše sljedeće: *Zvonimir se (1076.) uteče papi Grguru i obeća mu svake godine dvista carigradskih zlatnih dukata. Zato papa posla dva kardinala, koji okruniše Zvonimira, koji se prozva Petrom, i posla papi mnoge darove.*²⁵

Poznati povjesničar i arheolog Frane Bulić zapisao je 1886. godine predaju o ubojstvu kralja Zvonimira. Prema predaji, ubijen je na lokalitetu Pet crkava na Saboru u Kninu sredinom 1089. godine od strane svojih podanika. Zadnje su riječi koje je Zvonimir uputio svome izdajničkom narodu, odnosno Hrvatima, bile sljedeće: *nigdar ne imali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili*. Postoji i verzija u kojoj je prokleo hrvatski narod: *Dabogda nad vama tisuću godina vladao tuđi jezik*. Ovo se na neki način i ostvarilo.²⁶

Prve je podatke o Zvonimirovoj kletvi zapisao pop Dukljanin u svome *Ljetopisu*:

*(Kralj Zvonimir) koji, ležeći u krvi izranjen velikim bolizni, prokle nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i Svetimi njegovimi, i sobom, i nedostojnom smrtju njegovom (svojom,) i da bi veće (Hrvati) nigdar neimali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili. I tako ležeće a Hrvate proklinjuće izdahnu. I pojde duh njegov, po milosti onogaj ki sve može, s anjeli veseliti (se) u vike vikom.*²⁷

Povjesničar Vjekoslav Klaić negira Zvonimirovo ubojstvo od strane njegovih podanika, već govori kako je od 1086. bio bolestan te da je vlast kralja izvršavao kraljevski namjesnik. Kaže kako je umro i pokopan u kraljevskoj grobnici na Solinskome polju, ali je doista bio *posljednji veliki kralj Hrvata*.²⁸

²⁵ Dragić, Marko. *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2-3, Split, 2009., str. 36.

²⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 304.

²⁷ Dragić, Marko, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, str. 40.

²⁸ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 36.

5.1.2. Patnje, progoni i stradanja za vrijeme osmanske okupacije

Postoji mnogo povijesnih izvora i predaja o padu Bosanskoga kraljevstva pod osmanlijsku vlast. To se dogodilo koncem svibnja 1463. godine. Od tada su Osmanlije činili razne zločine nad domaćim stanovništvom - progonili su i ubijali kršćane, uništavali njihove crkve i samostane, otimali kršćansku djecu.²⁹

Jedan je od težih zločina koji su Osmanlije počinile bio danak u krvi. Danak u krvi (turski *adžami-oglan*) uveo je 1420. godine turski sultan Murat II. Ovim su se činom prikupljali kršćanski dječaci iz osvojenih zemalja kako bi bila stvorena robovska elitna i vjerna vojska. Ti dječaci postajali su janjičari. S obzirom da je jedan od osmanlijskih ciljeva bio spriječiti stvaranje aristokracije koja bi na neki način mogla ugroziti sultana i njegovu vladavinu, prikupljana su samo nemuslimanska djeca. Naime, svake su pete godine iz Carigrada dolazili poreznici (tzv. *tjelosnici*) koji su išli od sela do sela i uzimali djecu po vlastitom nahodađu. Nitko nije smio pritajiti broj djece jer bi za to bio najstrože kažnjen. Tek početkom 17. stoljeća ovaj se sustav počeo gasiti, a od početaka djelovanja ovoga zločinskog čina u sužanjstvo je odvedeno od dvije do tri stotine tisuća dječaka iz orobljenih zemalja.³⁰

Da bi svoju djecu uspjeli spasiti od Osmanlija, roditelji su se najčešće koristili potkupljivanjem. Zbog toga su se dvorski službenici sultana otimali za službu vršenja danka u krvi. Neki su roditelji svoju djecu skrivali, a neki su ih unakazili kako ih službenici ne bi odveli. Također, brojni su roditelji mlade dječake ženili jer se oženjeni mladići nisu smjeli odvesti u janjičare. Jedan je od zanimljivijih načina bio da bi kršćanski roditelji podmetali djecu svojih poturčenih sunarodnjaka. Od toga su pogodili ne samo kršćanski roditelji čiju se djecu ne bi otelo i pretvorilo u janjičare, već i poturčeni roditelji čija su djeca mogla očekivati visoka mjesta u sultanovoj službi.³¹

5.1.3. Križićanje

Žensku su djecu Osmanlije često otimali. Da bi se djevojčice i mlade žene zaštitile, istetovirale bi znak križa na čelo i na ruke. Na taj su način Osmanlije odustali od njihovih otmica. Križićanje se obavljalo na svetkovine: Svetoga Josipa (19. ožujka), križicalo se i na

²⁹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 322.-323.

³⁰ Dragić, Marko. *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*. HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 124.-125.

³¹ Isto, str. 125.-126.

Blagovijest (25. ožujka), Cvjetnicu, u dane Velikoga tjedna, na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja).³²

Običaj tetoviranja križeva prema Tonki Čondić koja je priču ispričala svome unuku Antoniu Basiću krenuo je ovako:

*A cili taj običaj krenija ti je iz jednog sela, tu pokraj granice di je jedan beg zatražija od nekog bogatuna ćer za ženu. A taj bogatun nije moga odbit bega jer bi ovaj ubija i njega i ženu i dicu mu, pa mu je tako reka da dođe za misec dana kad sve bude spremno da se ženu. U to vrime oni su divojci istetovirali veliki križ nasri' čela i tako ju beg nije moga uzet. Otad se to proširilo po svim selima i sve su žene to radile.*³³

Postupak se tetoviranja križeva nazivao *križičanje*. Križićali su se ne samo djevojke nego i mladići i to većinom na Blagdan sv. Josipa. U zdjelici bi se izmiješao med i ugljen od izgorjena drveta te su se tom crnom smjesom i iglom crtali križevi na rukama. Sam je križ imala i kazivačica Tonka Čondić koja je kazala sljedeće:

E, ova tetovaža sinko moj, koju ja iman na ruci, nije izraz nikakovog bunta nego je imala svoju svrhu u ono vrime kad su Turci harali našin selima, u vrime kad je vlada straj i kad niko nije bija siguran. Oni bi otimali dicu i vodili ih u Tursku da budu janjičari ili sluge, kako su napravili i sa dicon velike bosanske kraljice Katarine koja je zbog toga svoje nasljeđe ostavila Svetoj Stolici dokle god joj se dica ne vrata na katoličanstvo. Divojke bi pak prisilno uzimali i prevodili ih na Islam. Ili bi običavali iskoristit pravo prve bračne noći.

Sad se ti sigurno pitaš šta je to, e pa, Ante moj, to ti je bija jedan ružan običaj, nazovimo ga tako, kad bi Turci spavali s tek udanom ženom, i to prije negoli bi to učinijo njen vlastiti muž. Zato bi ti se ženskoj i muškoj dici od treće do osamnejste godine tetovira veliki križ ili više njih manjih jer se virovalo da ih samo Bog može sačuvat od toga zla. Tetovirani križ triba je naglasit pripadnost katoličkoj viri.

³² Dragić, Marko, Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 18 (1), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., str. 151.

³³ Dragić, Marko. *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*. HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 126.-127.

*Divojke su takve tetovirane tribale bit odbojne Turcima zbog križa, a ako bi ih ipak odveli, križ ih je podsjeća na ono šta su nekad bile i tako nikad nisu mogle zaboravit ko su i šta su.*³⁴

Osim Danka u krvi, za jedan od težih osmanlijskih zločina može se izdvojiti pravo prve bračne noći. Naime, djevojke kada bi se udale prvu bi bračnu noć, umjesto sa svojim suprugom, morale provesti s nekim turski dostojanstvenikom, agom ili begom. Mnoge su djevojke tako ostajale trudne pa su svojim supruzima rađale tursku djecu. Da bi riješili takav problem, mladi su se parovi dogovorili da se svi vjenčaju u isti dan. Tako bi manje djevojaka, odnosno budućih supruga, stradalo. Znalo se dogoditi da se u isti dan vjenča preko šezdeset mladih parova.³⁵

5.1.4. Uskoci

Kako je pala Bosna i Hercegovina i Hrvatska, tako su se pojavili uskoci i hajduci. Uskocima su se smatrali kršćani koji su od Osmanlija pobjegli iz Bosne i Hercegovine te se nastanili u Dalmaciji. Na poticaj Mlečana “uskakali” su u hrvatske krajeve te se borili s Osmanlijama. Uskoci su poznati po tome što su djelovali u skupinama ili sa znanjem vlasti.³⁶

O pojmu “uskoci” kazao je profesor Filip Modrić Marini Pleštini 2016. godine sljedeće:

*Pojam „uskoci“ dolazi od hrvatske riči uskočiti, a u prošlosti se odnosia na vojnički organiziranu grupu vojnika, katolika koji su bili pod osmanskom vlasti. Većina uskoka okupila se oko hrvatskog zapovjednika Petra Kružića u Klisu. Ali kada su turci osvojili Klis uskoci su se preselili u Senj.*³⁷

5.1.4.1. Petar Kružić

Postoji nekoliko pretpostavki o podrijetlu hrvatskoga zapovjednika Petra Kružića. Neki govore da potječe iz lapačkoga mjesta Krug, neki da je bio iz Zvečaja blizu Karlovca, a neki ga vežu za Lupoglav. Svakako se prezime Kružić može više povezati s mjestom Krug.

³⁴ Isto, str.127.

³⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 377.-378.

³⁶ Isto, str. 348.

³⁷ Marina Pleština, *Suvremena etnografija kulturne baštine u solinskom i kliškom kraju*, (diplomski rad) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2016. (dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:504724>)

Svoju je vojnu karijeru Kružić započeo 1513. godine kada se pridružio kliškim braniteljima. Za kapetana Klisa postavio ga je ili 1518. ili 1519. godine ban Petar Berislavić. Već krajem 1521. godine imenovan je za Senjskoga kapetana. Poznata je činjenica da je imao sestre Katarinu i Jelenu te da je bio oženjen suprugom Jerolimom. Postoje naznake da bi njegovim bratom mogao biti Toma Kružić koji je bio službenik bana Ivana Karlovića te da je sa suprugom imao sina Franju.³⁸

Nakon što su Turci zauzeli Skradin i Knin, odlučili su snažno napasti Klis koji je bio jedna od najznačajnijih južnih utvrda u Dalmaciji. Turski je vojskovođa Mustafa 1524. godine opkolio Klis s 3000 vojnika, no unatoč tome što je neprijatelj bio brojniji i snažniji, Kružić i njegovi branitelji nisu posustajali. Dva su mjeseca odolijevali neprijateljima uz koje ih je još snašla i oskudica hrane i vode. Prije same opsade Kružić je otišao u Senj te je sa svojim sukapetanom Orlovčićem okupio oko 1500 pješaka i 60 konjanika. Pri prikupljanju vojske veliki je pomagač bio i Toma Niger kojemu je Papa dao ispomoć u novcu, hrani te u naoružanju. Niger je tako s 40 brodica plovio noću te stigao do Solina. Tu su se iskrcali 10. travnja te krenuli prema kliškoj tvrđavi i zajedno s Kružićem i njegovim braniteljima porazili neprijatelje. Osim ove pobjede, Kružić je 1525. godine također porazio Turke kod grada Senja te je doveo pomoć gradu Jajcu koji je bio pod okupacijom. U međuvremenu je Kružić obnašao dužnost Senjskoga kapetana, no, kada su 1532. godine turski vojnici pod zapovjedništvom Mlečanina Nikole Qerinja preko izdajnika zauzeli Klis, Kružić se odrekao te dužnosti te se u potpunosti okrenuo obrani Klisa. Doplovio je iz Ancone s 2000 vojnika te osvojio tursku utvrdu u Solinu. Klis su zatim pokušali zauzeti Mlečani, no Kružić je imao pomoć pape Klementa VII. kao i njegova nasljednika Pavla III., stoga je sultan Sulejman I. priznao Klis kao *papinski grad*. Turci su kasnije opet pokušavali osvojiti klišku utvrdu, što su i uspjeli 1536. godine kada su uz već postojeću solinsku utvrdicu sagradili još dvije.³⁹

Kada je 1537. godine s mora stiglo oko 3000 njemačkih vojnika kralja Ferdinanda Habsburškog kao i 700 vojnika pape Pavla III. predvođeni kapetanom Petrom Kružićem te njegovom vojskom, odmah su uspjeli porušiti dvije turske utvrde. Međutim, u osvajanju posljednje utvrde, na prepast su doletjeli turski vojnici pod zapovjedništvom Murat-bega. Njemački su se i talijanski vojnici preplašili i pobjegli prema obali kako je turska vojska bila nadmoćnija. Kružić ih je uzalud pokušao smiriti te je, nemajući izbora, zajedno sa svojim

³⁸ Dragić, Marko. Odža, Ivana. *Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju*. Lingua Montenegrina, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, 5, Cetinje, 2010., str. 384.-385.

³⁹ Isto, str. 386.-387.

vojskom i on sam krenuo prema obali. S obzirom da je Kružić bio među zadnjima, Turci su ga uspjeli opkoliti. Unatoč snažnoj borbi, ovaj je kliški kapetan poginuo od ruke Atli-age 12. ožujka već spomenute 1537. godine.⁴⁰

Junačka je smrt kapetana Petra Kružića brzo odjeknula po cijelome kraju i diljem kršćanskoga svijeta. Njegovi su se sugrađani većinom nastanili u Senj gdje su se nastavili boriti s Turcima. Sami Kružićevi ostatci preneseni su u kapelicu Svetoga Petra crkve Gospe Trsatske koju je sam Kružić dao sagraditi jer je dao zavjet sv. Petru u bitki s Turcima koja se dogodila na Duvanjskome polju. Na Kružićevu grobu nalazi se ploča s latinskim natpisom koja u prijevodu glasi *Ova mramorna ploča pokriva kosti Petra Kružića, kojega, jao, pogubiše Turci. Dok je živio, Senj i Klis se nikada nisu bojali Turaka. Smrt je preuzela njegovo tijelo, nebo dušu, a njegovo junačko djelo po svijetu razglasuje vječna slava.*⁴¹

O zapovjedniku Petru Kružiću Marini je Pleštini 2016. godine kazao profesor Filip Modrić sljedeće:

Protuosmanlijske borbe su se vodile u 16. stoljeću na području habsburškog, mletačkog i osmanskog carstva. Među ratnicima istakao se Petar Kružić kliški kapetan. Pretpostavlja se da se rodio u Krugu u Nebljuhu, a bio je pripadnik nižeg plemstva. Kružićevi posjedi su se nalazili na putu Osmanlijama tako da su morali pobić. Brzo je kao konjanik, graničar pokazao svoje ratničke sposobnosti što ga je preporučilo ondašnjem kliškom kapetanu Ivanu Križaniću, te je uz njegovu potporu napredovao u službi. Bio je i u zarobljeništvu. Katkad je Kružić u ratu sa Turcima znao izvući i deblji kraj, ali bi se uvijek nekako izvukao. Kasnije je preuzeo i njihovu ratnu taktiku pustošio je gradove i pljačkao ih i time je poboljšavao svoje imovinsko stanje. Od Ferdinanda Habsburškog je kupio grad i gospoštiju Lupoglav koja je postala utočište njegovoj užoj i široj porodici te pouzdanicima. Ženu Jerolimu i sina Jurja držao je u Senju, a imao je i izvanbračnog sina Ivana. Postigao je velike uspjehe u obrani Klisa, no kasnije je bilo sve teže boriti se protiv Osmanlija. Bitka koja je bila ispod Klisa donijela je teški poraz kršćanskoj vojsci i tu je poginuo Petar, a Turci su mu odrubili glavu. Nakon toga Klis se pridao i posljedica toga je da je skoro cijela priobalna Hrvatska pala pod tursku vlast. I danas se ljudi okupljaju kraj Gospe Trsatske da bi odali počast ovom palom ratniku. Na tom mjestu su se okupljali ne zato što je on tu sagradio stube ili zato što mu je tu grob nego zato što se vjeruje da je bio

⁴⁰ Isto, str. 387.

⁴¹ Isto, str. 388.

veliki ratnik koji se i sam često molia. On je na tom mistu jača svoju želju da i on bude drugima zaštitnik i branitelj. Zbog toga i postoji drugo mišljenje da je on poteka upravo sa Trsata jer je bija vezan za to svetište. Također se priča da je jedno vrime bia izopčen iz crkve jer se nije dobro ponia prema biskupu i banu u doba kad je bia opkoljen od turaka.⁴²

5.1.5. Hajduci

Hajduci su za razliku od uskoka djelovali samostalno. Dok ih neki smatraju razbojnicima, neki ih smatraju junacima te ih veličaju. Do podjele mišljenja dolazi jer su postojali hajduci zulumčari koji su bili turski hajduci i činili su razne zločine nad kršćanskim narodom. Također su postojali i hrvatski i srpski hajduci razbojnici, hajduci osvetnici te muslimanski hajduci osvetnici. Hajduci osvetnici borili su se protiv Osmanlija.⁴³ Hajdučiju i četovanje spominje putopisac Zeno 1550. godine. Kako je za hajduke osvetnike bilo poznato da ih ne potiče pljačka nego osveta prema turskim zločinima, narod ih je uzvisivao i smatrao ih junacima.⁴⁴

5.1.5.1. Stipe Matas

Prvo su se u Kladnjice naselili Matasi (Matasovići), a tu su živjeli još prije Kandijskoga rata. U Kačićevom djelu *Pisma od vitezova drniških i zagorskih* mogu se pronaći brojni zagorski junaci poput junaka Matasa Stipana. Stipan Matas živio je u 17. stoljeću, a Matasi iz Kladnjica ovoga junaka smatraju svojim pretkom. Zajedno je s turskim junakom hrabro izašao na junački megdan. Odbio je od Stojana Jankovića njegova konja Putalja i izašao na megdan na svome sejsanu konju žutcu. *Poletio je uz to ravno polje i pobijedio Turčina.*⁴⁵

5.2. Etiološke predaje

Etiološke predaje nastaju kako bi se objasnio uzrok i podrijetlo nastanka imena za mjesta, pokrajine, određene lokalitete, groblja, prezimena, kao i nastanka i nestanka imena za jezera,

⁴² Marina Pleština, *Suvremena etnografija kulturne baštine u solinskom i kliškom kraju*. (diplomski rad) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2016. (dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:504724>)

⁴³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 348.-351.

⁴⁴ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 39.

⁴⁵ Isto, str. 39.-40.

bunare, čatrnje, virove i ponore. Etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih osoba i događaja te iz ljudske potrebe za tumačenjem spomenutih naziva, a osim na povijesnoj razini, mogu nastati i na mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj i legendnoj razini.⁴⁶

Lončar u svome radu *Dalmatinske etimologije Konstantina Porfirogeneta* govori i o podrijetlu imena za Klis. Navodi rečenicu na grčkome jeziku s prijevodom *i odlažahu prema klisuri udaljenoj četiri milje od toga kastruma, koja se i do danas zove Klisa zato što zatvara one koji dolaze odanle*.⁴⁷ Klis je dakle nazvan tako *zato što zatvara one koji dolaze s one strane*. Grčka riječ *Κλεισα* (Klisa), koja se u spomenutoj rečenici nalazi, gotovo se u potpunosti može preklopiti s riječju *κλείς* što znači *ključ* te se može povezati s glagolom istoga korijena u značenju *zaključavati*.⁴⁸ Lončar također spominje i latinsku riječ *Clusa* kao oblik stariji od riječi *Κλεισα* sa značenjem *klisura*.⁴⁹

5.2.1. Klis

O podrijetlu nastanka mjesta Klis kazao mi je Miroslav Kurtović sljedeće:

*Klis je misto koje je u povijesti bilo sjedište uskoka koji su se borili protiv Osmanlija a još je u deveton stoljeću bilo sjedište Trpimirovića. Misto je nastalo podno srednjovjekovne tvrđave koja je danas poznata ka Kliška tvrđava. Sam naziv Klis potječe od klisure na kojoj je ta tvrđava sagrađena.*⁵⁰

5.2.2. Sedramić

O podrijetlu nastanka mjesta Sedramić Jakov Plazonja mi je kazao sljedeće:

*Moje je misto u Dalmatinskoj zagori i nalazi se na južnoj strani Drniša. Radi se o Sedramiću. Prvi put se spominje još 1298. godine. Dobilo je, kako je vidljivo i u samome nazivu, ime po kamenu sedri. Toga kamena ima puno na našen području i lako se obrađiva.*⁵¹

⁴⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 415.

⁴⁷ Lončar, Milenko. *Dalmatinske etimologije Konstantina Porfirogeneta*. Folia onomastica Croatica, vol. , br. 11, 2002, str. 153.-154.

⁴⁸ Isto, str. 159.

⁴⁹ Isto, str. 163.

⁵⁰ Kazao mi je Miroslav Kurtović u Solinu, rođen 1973. u Splitu.

⁵¹ Kazao mi je Jakov Plazonja u Sedramiću (zaseok Plazonje), rođen 1950. u Plazonjama.

5.3. Mitske predaje

Mitske predaje govore o vilama te o povijesnim osobama kojima je narod pridodao neku nadnaravnu moć. Od povijesnih osoba mogu se izdvojiti Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, Stojan Janković, Andrijica Šimić te Mijat Tomić.⁵² Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu te se pripovijedaju kao memorati.⁵³

5.3.1. Vile

Za vile, kao glavne likove u mitskim predajama, pripovijedalo se da su pomagale junacima te samo noću dolazile u sela. U snovima bi se javljale mladićima te ih zavodile. Neki pripovijedaju da su ih vile izliječile, dok neki pripovijedaju da su djevojkama koje nisu imale novca, a bile su spremne za udaju, pomogle brže istkati ruho. Također, prema nekima vile su mlade ljude prenijele preko jezera u planinu, dok su stare prenijele pred crkvu. Vile su bile dobre, a činile su zlo samo ako bi im se tko zamjerio izdavši njihovu tajnu. Tajna je bila da im je jedna noga magareća, kozja ili konjska. Narod je vile percipirao kao ljepotice u dugim i bijelim haljinama zlatnožute počesljane kose. Imale su modre ili zelene oči te nadnaravnu moć. Osim o vilama, narod također pripovijeda i o vilenjacima te o viličetu.⁵⁴

U hrvatskoj se mitologiji spominje da su vile kćerke Adama i Eve. Naime, Adama i Evu bilo je sram što imaju mnogo, tj. dvanaest kćeri te su ih pred Bogom skrili. Isus ih je upitao koliko imaju kćeri na što su mu oni odgovorili šest. Bog im je na to kazao - *Koliko vidljivih, toliko nevidljivih*. Tako su skrivenih šest kćeri postale vile. U hrvatskoj se mitologiji vile mogu podijeliti na vile Oblakinje, Planinkinje, Vodarkinje te Jezerkinje. Vjeruje se da ima otprilike devet vrsta vila. U Dalmatinskoj zagori pripovijedalo se o vili Zvonimiri koja je nazvana po kralju Dmitru Zvonimiru.⁵⁵ Osim spomenutog pripovijedanja o dvanaest kćeri Adama i Eve, pripovijeda se da su oni imali čak pedesetoro djece. No, opet su zatajili dvadeset njih jer ih je bilo previše te ih nisu doveli na krštenje. Na to im je Bog rekao - *Zašto niste doveli svu svoju dicu na krštenje, ti što su vam kući ostali sve vam bile vile i vištice*.⁵⁶ Za vile se također pripovijedalo da su ljude darivale duhovnom i tjelesnom snagom, da su

⁵² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 429.

⁵³ O tome više: Dragić, Marko. *Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine*, Stolačko kulturno proljeće, godišnjak za povijest i kulturu, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.

⁵⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 429.

⁵⁵ Dragić, Marko. *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa*. Godišnjak Titius 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 220.

⁵⁶ Isto, str. 222.

neuglednim djevojkama davale ljepotu te da su na blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja pomlađivale ljude.⁵⁷

5.3.1.1. *Susret s vilom*

U Solinu se pripovijedalo da su vile s Klisa pomagale nositi mlijeko djevojkama koje su to mlijeko trebale isporučiti preko Solina gospođama u Split:

Pričala mi je još moja majka da su prije cure nosile mliko u kantama sa Klisa u Split podilit ih gospođama Splicičankama na pošte, onima koje su naručile. Kako bi cure krenile prid zoru one bi putem srele vile. Jedna je cura tako išla sama i srela je neku curu, ona je bar mislila da je cura. Kad ono, počelo je svicat i ta cura nestala u zraku, isparila. Ka da zapune vitar pa nje nema. Vile su bile prekrasne cure, ali su imale noge papkare. Po tome se znalo da su to vile. Također, sunce ih u zoru nije smilo dotaknit. Te su cure koje su nosile mliko u Split često susretale vile pa su one to ispričale rodbini. Na kraju su došli popi i od tada tih vila više nema. Kaže se da su zakantane i da će se opet pojaviti za sto godina od tada.⁵⁸

5.3.1.2. *Vile splele konjske grive*

Vile su u predajama često konjima preko noći plele grivu koju bi potom ljudi ujutro otkrili. Sljedeće dvije predaje svjedoče o vilama koje su splele konjima grivu i rep:

Moj pokojni dida je ima konja koji je po rasi bija između ponija i normalnoga konja. Ime mu je bilo Jadran. Ima je svoju štalu i više je bija za ukras nego šta ga je dida teretija i uposlja. Ima je veliku grivu i rep. Ujutro kad bi ga moj dida iša pustiti iz štale, rep i griva bi bili spleteni u pletenice. Učešljano i sve lipo sređeno. Onda je moj dida reka da su to bile vile, da su mu one sredile grivu.⁵⁹

U nas u jednom zaseoku, kad san bija mali, Močići su se zvali, svaka je kuća imala dva konja. Onda bi mi došli viditi kako su konji došli raspletene grive. Bilo bi sve počesljano, a kad bi mi sutra došli igrati na balun, onda bi vidili da su konjima,

⁵⁷ Isto, str. 223.

⁵⁸ Kazala mi je Palma Kurtović (djevojačko Barišić) u Solinu, rođena 1949. u Splitu.

⁵⁹ Isto.

posebno bilim konjima, bile vezane pletenice. Onda bi mi pitali gazdarice - gospođo, šta je to? - kaže - noćas se čuli konji oko tri sata i to je sigurno bila vila. Oni su izlazili i gledali i nikoga nikad nisu vidili, al bi sutra ujutro u zoru konjima bile zavezane pletenice - po deset, dvanajst pletenica. Pričali su kako bi vile jašile te konje, kako bi se one držale, kako bi letile. Pričalo se kako bi se najlipše cure pritvarale u vile. Govorilo se kad bi naišli na curu lipu, a to bi bila vila, ona bi uvijek suknon sakrivala noge, i to zato šta je ona imala za jednu nogu kopito - i nisi joj smija vidit tu nogu nikada.⁶⁰

5.3.1.3. *Vile prenijele djevojčicu preko rijeke*

U predajama se govori kako su vile prenosile mlade ljude preko jezera u planinu, a stare pred crkvu. U Zagori se pripovijeda o neobičnom događaju u kojemu je jedna djevojčica noću nestala da bi ju drugi dan pronašli na drugoj strani rijeke. Govorilo se da je imala nekakve moći, ali je moguće i da su je prenijele vile:

U mome mistu se događija jedan slučaj, to je bilo prije drugoga svjetskoga rata. Blizu pruge, sidila je curica, bilo joj je sedan godina. Ona je čuvala ovce, međutim nestala je priko noći. A pošto je bilo lito, tražili su je oko sela, al je niko nije moga nać. Doša je neki čovik iz Smiljevaca nakon tri dana i dovea tu curicu u ruci. Pitali su ga - otkuda ti prijatelju? - a on im je reka da je iz Smiljevaca i da je naša to dite na Čikoli, na drugoj strani rijeke. Govorili su da je rijeka bila presušila pa da je to dite prišlo, al i da je i ona znala neke stvari, da je imala neke moći i da je preletila rijeku.⁶¹

5.4. Demonološke predaje

Kod demonoloških predaja osnovno je da u sebi sadržavaju nečiji osobni doživljaj ili susret s nekim od demonoloških odnosno onostranih bića. Pod pojam demonološki/onostrani podrazumijevaju se vještice, stuhe, irudice, kučibabe, kuga, čaratani, vukodlaci (kodlaci,

⁶⁰ Kazao mi je Jakov Plazonja u Sedramiću (zaseok Plazonje), rođen 1950. u Plazonjama.

⁶¹ Isto.

kudlaci i kozlaci), đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić, zloguke ptice (gavran, kukviža) te raznorazna plašila, prikaze te utvare.⁶²

5.4.1. Vještice

Za vještice se vjerovalo da su sklopile savez s đavolom pogodbom koju bi potpisale krvlju. One bi đavlu dale svoju dušu a zauzvrat bi od njega dobile nadnaravne moći. Vještice su uvijek zamišljane kao žene s velikim i dugim nosom i grbom na leđima te kako jašu na metli, vjerovalo se da su ulazile ljudima u domove kroz ključanice, da su spolno bludničile s đavolom, održavale tajne sastanke, jele djecu, ljudima izazivale raznorazne bolesti i ludilo, pripremale ljubavne napitke i gušile pri spavanju (more).⁶³

Vještice se od mora razlikuju u sakramentu braka. Naime, one djeluju u vlastitoj lokalnoj zajednici te se smatraju sljedećom dijaboličnom evolucijskom fazom u razvoju ženskoga bića. Nakon što mora zadovolji svoje seksualne aspiracije, njezin se dijabolični um može osloboditi od mladića ili djevojke za koje je bila fiksirana zbog svoje zavidnosti ili zaljubljenosti. Kako se vještica tako oslobodi od te fiksacije, tako i dobiva brojne nove aktivnosti u što mogu biti uključena gatanja, uroci te uništavanje stoke i usjeva.⁶⁴

Prema vjerovanju, vještice u Zagori odlazile bi na tajne sastanke na kojima je bilo uključeno ognjište. Vještica bi zatim prišla posudi koju bi svakodnevno koristila, uzela iz nje masnoću te izgovorila - *Moj lončiću, moj družiću*. Nakon toga bi iznijela svoje zahtjeve. Vještica se može pretvoriti i u određenu životinju poput ovce ili koze te puno brže stići do svoje žrtve. Sastanci vještica mogu se održati i pod stablom oraha, kao i na raskrižjima. Sami orah izabran je jer u lokalnim predajama ima neobjašnjivu moć. Ljudi su zbog toga odbijali saditi stablo oraha pred svoje kuće kako ne bi privukli vještice.⁶⁵

U selu Matasi u Dalmatinskoj zagori također se vjerovalo u vještice. Prepoznali bi vješticu po uobičajenom vjerovanju da ima velik i nepravilan nos:

⁶² Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko. *Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom. Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, Mostar 2006, str. 63-88.

⁶³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 437.

⁶⁴ Jureta, Ante. *Demonska bića u Zagori*. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017, str. 48.-49.

⁶⁵ Isto, str. 49.-50.

U našeme mistu virovalo se u vještice. To bi govorili za žene koje bi imale nepravilan nos. I kad bi mi vidili takvu ženu, mi bi odma od nje bižali, jer tako su nas naučili - da su one vištice, da nemamo s njima nikad posla.⁶⁶

U jugoistočnoj Europi, zemljama Sredozemlja i zemljama Bliskoga istoka vjerovalo se u opasnost zlih očiju. Sve živo, od djece i mladih životinja do odraslih i stoke, kao i voćnjaka i ostale imovine, smatralo se neotpornim na uroke koji nastaju pogledom od zlih ili urokljivih očiju. To mogu biti požari od kojih su stradali domovi i štale, gromovi ili neke druge nepogode. Bosanski muslimani vjeruju da zle oči imaju žene zelene ili plave boje.⁶⁷ Jela Plazonja kazala mi je kako se i u Matasima u Dalmatinskoj zagori vjerovalo da žene sa zelenim očima imaju zle oči:

Stari su ljudi govorili - čuvaj se žene koja ima zelene oči - to su zli oči. I kad bi neko trevija takve žene, onda bi biža od njih i pljuca.⁶⁸

Katkad su osobe koje su imale zle oči upozorile ljude u svojoj okolini da ne bi njima ili njihovim životinjama uzrokovale nesreću:

Moja je teta imala jednu poznanicu koja je imala zle oči. Jedanput je išla iz spize doma i srela tu poznanicu nablizu. I moja teta prilazi njoj da će se javit a ta joj žena kaže - nemoj pokraj mene ajde naprid. Moja je teta upitala - zašto, šta je bilo, a ta joj žena kaže - iman zle oči. Od tada je moja teta nju izbjegavala. Nije joj smila pogledat u oči.⁶⁹

Moj pokojni stric ima je jednog susjeda. Taj susjed je doša kod njega, popili su rakiju i moj stric mu je reka da mu dođe vidit svinje. Na to mu je susjed reka - ako ih ja vidim neće im bit dobro. Ima je zle oči, ako ih je on slučajno vidija svinje se neće više dignit, mogu krepat, mogu se ugušit, dogodit će se nešto neprirodno.⁷⁰

⁶⁶ Kazala mi je Jela Plazonja (djevojačko Matas) u Sedramiću., rođena 1957. u Matasima.

⁶⁷ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 90.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Kazala mi je spomenuta Palma Kurtović.

⁷⁰ Kazao mi je Ivica Armanda u selu Koprivno, rođen 1963. u Splitu.

U selu Koprivno također se pripovijedalo da ljudi imaju zle oči. To nisu bile samo žene već i muškarci. Osoba koja je imala zle oči mogla je naškoditi određenoj osobi, ali ju i izliječiti:

Još je jedan čovik ima zle oči. Moja je susjeda išla brat višnje. Taj se čovik zagleda u nju i ona pala s višnje. Na njoj se pojavilo puno modrica. Tili su zvat hitnu pomoć, no taj čovik ih je spriječija. Proša je rukom susjedi po modricama i reka joj da joj neće ništa bit. U roku od dvi minute sve modrice otišle sa nje. On joj je i natira zlo da padne, al je i izličija.⁷¹

5.4.2. Vade

Po noći bi ljudi ponekad iza sebe čuli nekakve stope. Govorilo se da kad bi se osoba okrenula da vidi tko je iza nje, nikoga ne bi bilo. To su bile određena plašila ili utvare, a u selu Matasi ljudi su ih nazivali vadama:

Kad bi prije ljudi išli negdi noću, onda bi govorili da čuju neke stope za sebon, da odaju. Kad bi se okrenili, ne bi nikoga vidili. Kad bi ponovo naprid išli, opet bi čuli stope. I onda bi govorili, na tome mistu di su čuli stope - da tu plaši. I onda bi ljudi ta mista izbjegavali noću. Plašile su ih vade. Nešto su želile od njih, a nisu mogle reć.⁷²

5.4.3. Žena koja čara

U selu Koprivno vjerovalo se i u vještice. Ljudima su ponekad radile zlo:

Moja je baba imala iskrivljene prste. Navodno je jedna stara žena kuću ispod nje umirala i zvala moju babu da dođe kod nje jer da ne može umrit. Njih dvi nisu bile dobre. Onda je ona rekla mojoj babi da joj je ona nanila da joj prsti budu iskrivljeni i pitala je da joj oprostii da može umrit. Moja joj je baba oprostila i ona je odma umrla.⁷³

⁷¹ Isto.

⁷² Kazala mi je spomenuta Jela Plazonja (djevojačko Matas).

⁷³ Kazao mi je spomenuti Ivica Armanda.

5.4.4. More

More se u smislu njihova izgleda ne mogu definirati jer su u osnovi nevidljive. Jedino što se može osjetiti njihova je pojava koja se realizira kroz snažne fizičke manifestacije. Odabrana žrtva moru ne može vidjeti, no može osjetiti da je mora guši, odnosno *mori*.⁷⁴

*Mora je cura zle krvi, željna mlade krvi. Kad ne more da se mladosti drukčije dočepa, tare i mori mladost pri spavanju. Voli mladu mušku krv nego žensku. Muško mori od želje, a žensko od zavisti.*⁷⁵

Mora je ženska osoba, neudana žena ili djevojka koja vjerojatno živi na istom području kao i njene žrtve, odnosno osobe koje je odlučila moriti. Njeno se djelovanje manifestira tako da sjedne na prsa svojih žrtava te im nanosi nemir i noćne more.⁷⁶ Osobe koje su pod djelovanjem more svjesne su da im ona nanosi zlo, no u trenutku kada im ona sjedi na prsima ne mogu se niti pomaknuti niti progovoriti. More većinom noću more ljude, a najčešći je razlog zašto osoba postaje mora neuzvrćena ljubav. Osim toga, često iz određenih razloga, kao i vještice, more stupe u dogovor s đavolom. Ta osoba od vraga dobije mogućnost osвете a zauzvrat mu daje svoju dušu. Vjerovalo se da žensko dijete već kada se rodi ima predispozicije postati morom. Ako se djevojčica rodi u placenti koja je crvene ili crne boje definitivno će tijekom života biti sklona nadprirodnome.⁷⁷ Kod more je zanimljivo to što se može pretvoriti u životinju. To može biti ptica, miš, muha ili leptir/leptirica. Pretvorba u životinju naziva se *zoometempshioza*.⁷⁸ Da bi se more riješili, ljudi su trebali fizički istući i zaprijetiti smrću osobu za koju bi smatrali da je ona. Neki su ju prilikom napada pokušali ozlijediti nožem kako bi ju ujutro mogli identificirati. Zanimljivo je da je osoba mogla promijeniti svoj uobičajeni položaj spavanja što bi rezultiralo zbunjivanjem more i odustankom od napada. Postojao je i drugi magični način koji je uključivao nekakvu kutijicu ili bocu. Osoba koja je čekala moru trebala je ostati budna i dok je mora još uvijek bila u formi životinje uhvatiti je u taj predmet. Nakon toga osoba bi izgovorila sljedeće: *ne mogla ti ni srat ni pišat, dok ujutro ne došla mene nešto*

⁷⁴ Jureta, Ante, *Demonska bića u Zagori*, str. 44.

⁷⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 438.

⁷⁶ Jureta, Ante, *Demonska bića u Zagori*, str. 45.

⁷⁷ Isto, str. 45.-46.

⁷⁸ Isto, str. 47.

pitat.⁷⁹ Žrtva bi zatim moru prepoznala kad bi sljedećeg jutra ona došla na vrata upitati nešto što joj u domu nedostaje, najčešće bi to bila sol ili papar.⁸⁰

Vjerovalo se da je jedan od načina kako otjerati moru obratiti se svećeniku. Svećenik bi zatim izmolio molitvu koja bi moru otjerala od žrtve:

Pričala mi je moja prijateljica, još kad san bila mlada, da ne može spavat po noći, da ima nekog ko je mori, muči, ko je pritiska i neda joj spavat. Mi smo se prijateljice narugale, nismo joj virovale. Ona nas je uvjeravala da je, da zove u pomoć al da je niko ne može čut. Jedan put nakon šta se ujutro probudila rekla je svojoj materi. Mater je bila dosta u crkvi kao remeta i pomagala je popu pa mu je rekla da joj ćer mori mora. Pop je izmolija molitvu i reka da će to proć, i tako je brzo i prošlo.⁸¹

5.4.5. Irudica

Irudice se smatraju demonološkim bićima koje su predvodile olujna nevremena.⁸² U hrvatskim predajama Irudica/Rudica je naziv za kćerku Herodijade koja je bila žena Herodova. Herodijadu su Hrvati nazivali Poganicom, a Heroda Irudom. Kada je Herodu bio rođendan, Herodijadina kći plesala je zanosno te joj je Herod obećao ispuniti želju. Ona je na savjet svoje majke zatražila glavu Ivana Krstitelja na pladnju. Tako su Herodijada i njena kćerka postale krive za smrt Ivana Krstitelja te se u hrvatskim predajama o njima priča kao o demonološkim bićima.⁸³

Pogonica se također smatra jednom vrstom zloduha. Ona je nevidljiva i po grmljavini leti zavijena u oblaku i odvraća munje da ne udare u njenu kćerku. Pripovijedalo se da ako je netko htio Poganicu ubiti, trebao je na dan sv. Ivana Krstitelja vidjeti oblak na kojemu se ona nalazi te u nju pucati iz trumbuna kuglicom od blagoslovljenog voska. Najlakše bi ju mogao ubiti onaj tko je počinio smrtni grijeh jer ga je i ona sama počinila.⁸⁴

Irudica se, za razliku od drugih demonoloških bića, pojavljuje u svako doba dana i noći. U hrvatskoj tradiciji uz naziv Irudica pojavljuju se i nazivi Rudica, Surudica, Irodica

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Isto, str. 48.

⁸¹ Kazala mi je spomenuta Palma Kurtović (djevojačko Barišić).

⁸² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 438.

⁸³ Dragić, Marko. *Irudica u hrvatskome folkloru*, Croatica et Slavica Iadertina. 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017., str. 135.-137.

⁸⁴ Isto, str. 139.-140.

i Izrodica.⁸⁵ Brojne su basme protiv Irudice kao i protiv drugih demonoloških bića kristijanizirane te se mogu promatrati i kao molitve. U njima se može pronaći motiv pijetlova kukurijekanja jer se u tradiciji vjerovalo da prvim jutarnjim kukurijekanjem pijetla sva demonološka bića odlaze.⁸⁶

5.5. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje većinom govore o potresnom pojavljivanju tek rođene vanbračne djece koja su ubijena, djece koju su umrla a nisu krštena kao i ubijenih odraslih osoba. Ta djeca bi se noću pojavljivala i plakala, krivila se, te bi bila odjevena u bijele haljinice i držala u rukama svijeću.⁸⁷ Postoje razni nazivi za takvu djecu ovisno o mjestu ili području na kojem bi se o njima pripovijedalo, nazivali su ih krivljavcima, drekavcima, tintilinićima ili tintama. Na pojedinim dalmatinskim otocima i u nekim dalmatinskim mjestima takva se djeca nazivaju macićima (za razliku od demonoloških mačića koji predstavljaju vruga pretvorenog u mačku).⁸⁸ Eshatološke predaje mogu govoriti i o pokojnim osobama koje su znale ustati iz groba jer nisu ispovjedile sve svoje grijehе. Prikazale bi se svojim članovima obitelji i kad bi izrekle svoj grijeh nestale.⁸⁹

5.5.1. Jezivo mjesto u selu

U selu Matasi pripovijedalo se o jezivome mjestu na koje se nije smjelo odlaziti jer se vjerovalo da tuda prolaze mrtvi:

Na jednome mistu di je moj susid prolazija noću, reka je da vidija da neko nosi mrtvaca. Kad je on tu triba proć, podigli su ga da on prođe ispod. On se uplašija i vratija nazad. Međutim, u mistu niko nije umra i nije niko bija pokopan. Ostalo je da tu nešto plaši i tu se više nije prolazilo. Ljudi se pokraj toga mista prikrste.⁹⁰

⁸⁵ Isto, str. 154.

⁸⁶ Isto, str. 140.

⁸⁷ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 426.

⁸⁸ Isto, str. 426.-427.

⁸⁹ Isto, str. 427.

⁹⁰ Kazala mi je spomenuta Jela Plazonja (djevojačko Matas).

5.5.2. Žena koja priča s duhovima

U Solinu u Svetome Kaju pripovijedalo se o ženskoj osobi koja je znala razgovarati s duhovima sve dok u jednom trenutku to nije pošlo po zlu:

U Svetome Kaju bila je jedna stara cura. Ona je navodno znala spiritizam. Neko je zatražija svoga pokojnika da ga ona zazove, kolko je to istina ja ne znam, al bi ja uvečer slušala svoju majku i njene prijateljice potajno kako me ne bi potirale u krevet. I kad su se skupili kod te žene, bilo je više ljudi, neko se od njih digla sa toga skupa, ili je ta žena nešto zaboravila reć, redosljed je falila. Onda je u kući nastala lom, rušilo se sve, bubalo, ka potres. Onda se neko dositija i trkali su po popa. Pop je brzo doša i blagoslovija i reka toj ženi da to više nikad ne smi radit.⁹¹

5.5.3. Djevojka s Klisa

U Solinu se uvijek pripovijedalo o jezivim i neobičnim pričama vezanih uz Klis. Palma Kurtović ispričala mi je neobičan događaj jedne djevojke s Klisa koja je bila jako povezana sa svojim ocem. Međutim, otac je umro i ona je ostala sama. Jednoga dana kada je s Klisa nosila mlijeko preko Solina u Split, kraj nje se pojavio njen pokojni otac:

Pričali su mi stari priču o jednoj curi sa Klisa, ime joj ne znan. Ona je bila puno vezana za svog oca i otac za nju. Bila je jedinica uz braću i otac je razmazija. Međutim, otac se razbolija i umra. Cura se nije mogla pomirit s time. Ona je tako jednoga dana nosila mliko sa Klisa u Split. Taman kad je prošla ispod tvrđave kraj nje se pojavija otac. Reka joj je da će joj pomoć nosit kante. Još je tad bija mrak i kad je počelo svitat reka joj je da se ne sekira za njega, da je njemu dobro, da živi ona normalno svoj život. Također joj je reka da nikome ne smi reć za njega, da se možda opet budu vidili. No ona nije mogla izdržat više od dana, dva. Nekome je rekla i nastala je pusta galama. Otišli su svi popu. I krenija je pop sa zvoncem, i remeta, otvorit grob. I pozvonija je zvoncem prvi put, a pokojni iz groba se oglasija i reka da se nalazi na nekom drugom mistu, drugi put je reka da se nalazi na opet nekom trećem mistu, i treći put kad je svećenik pozvonija, pokojni je reka da je tu u grobu.

⁹¹ Kazala mi je spomenuta Palma Kurtović (djevojačko Barišić).

Pop je sa sobom ponija osti od sv. Jure i zabija ih u pokojnika. Kasnije se ćaća opet pojavija toj curi i reka joj da sriće neće imat. Ne znan je li je imala ili nije.⁹²

5.6. Pričanja iz života

Pričanja iz života većinom su kraće i podsmješljive predaje u kojima se ismijavaju stanovnici različitih sela i krajeva, zanimanja (policajci i činovnici) te različiti društveni slojevi (malograđani, seljaci). Pričanja iz života mogu se isprepletati anegdotama, novelama, vicevima te šalama. U njima se također mogu pronaći didaktička pričanja o ubijanju staraca, metaforična te šaljiva pričanja.⁹³

Pričanje iz života specifičan je usmenoknjiževni pripovjedni oblik koji je okupio veći dio uopćenih strukturnih obilježja pripovjednoga u usmenoknjiževnom diskursu, a ostvaruje se pričama i svakodnevnim situacijama.⁹⁴

5.6.1. Kukuruzna anegdota

U sljedećoj šaljivoj priči koju mi je kazao Jakov Plazonja bio je prisutan njegov pokojni otac. On i njegovo društvo pronašli su se u polju kukuruza gdje su se toga kukuruza i najeli. Kada su naletjeli na vlasnika polja ponudili su ga vlastitim kukuruzom kojega je on pojeo a da to nije ni znao. S njime su se našalili te se na saznanje da je to plod njegova rada nije ni naljutio:

Moj ćaća je u ovoj priči bija prisutan. Bilo je lito i vrime sazrijevanja kukuruza. On i njegovi prijatelji otišli su u susjedno selo, u Planjane Donje, di je u jednoj njivi bilo puno kukuruza. U nas su bili mali i bile su lošije livade i njive. Skupilo se njih šest-sedan da će čuvat krave od vukova, mada vukova nije ni bilo. Ušli su u tu njivu i nabrali po' vriće kukuruza. Oni su lipo spremili vatru i najili se, počeli pivat, kad ono iz Drniša dolazi čovik. Pozdravlja dicu - dobra večer, di ste tako našli dobrog kukuruza? Sitija se najstariji i kaže njemu - ajde Mate - jidi tuke ka svoje muke. Čoviku nije bilo jasno šta govori. Na kraju kad su se svi već malo napili rekli su tome čoviku - Mate, ovo je kukuruz

⁹² Isto.

⁹³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 444.

⁹⁴ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 461.

iz tvoje njive. Mate govori - pa zato vi meni govorite jidi tuke ka svoje muke. Ovi mu odgovaraju - pa zar je ti nisi okopava? Onda su se svi nasmijali i niko se nije na nikoga naljutija.⁹⁵

6. Legende

Legendu možemo smatrati vrstom priče s vjerskim karakterom. Glavni su sudionici legendi Isus Krist, svete i sveci, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. U sadržaj legende se vjeruje. Dugo su se smatrale kao pripovijesti iz života svetaca, a prema načinu izrade bliske su predajama. Ponekad ih je jednu od druge teško odvojiti, no kod legende element čuda njezin je *genus specificum* čime se može odvojiti od same predaje. *Legende unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo.*⁹⁶

U djelu *Razgovor ugodni* fra Andrija Kačić Miošić govori legendu o kralju Vladimiru te o svetome Juri. U tradiciji Hrvata pripovijedaju se legende o propasti Gavanovih dvora, o Isusu Kristu i svetome Petru, o svetome Juri, o raznim čudotvornim grobovima mučenica i mučenika, kao i o čudotvornim svetim slikama (slika Čudotvorne Gospe Sinjske), kipovima i crkvama.⁹⁷

Legende, kao i legendarne predaje, nisu toliko obilježene mjesnim kontekstom te funkcioniraju na drugačiji način. Legende se prema potrebi mijenjaju, posebice kada tematiziraju neke općeljudske sadržaje. Ti su sadržaji drukčije naravi od predajnih sadržaja i dotiču religijske, idejne te filozofske teme.⁹⁸

6.1. Legenda o svetome Roku

Sveti Roko ili Rok (lat. *Rochus*) živio je u 14. stoljeću. Rodio se u Francuskoj u gradu Montpellieru. Još je od rođenja na tijelu imaju mrljicu u obliku križa te su zbog toga svi smatrali da je predodređen za redovnički život. Nakon što su mu roditelji umrli svoj je imetak razdijelio te krenuo u Rim na hodočašće. Na putu je stigao u gradić Aquapendente i zatekao

⁹⁵ Kazao mi je spomenuti Jakov Plazonja.

⁹⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 448.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 447.

njegove stanovnike pogođene kugom. Sveti je Rok odlučio pomoći bolesnicima te su brojni ljudi od njegove pomoći ozdravili. Zbog toga je počeo vjerovati da je njegov životni cilj pomagati ljudima koji su oboljeli od kuge. Gdje god je kuga harala, tu se našao i ovaj svetac. Nakon što je brojne od kuge izliječio, i sam je obolio od te bolesti u gradu Piacenzi. Odlučio se povući u obližnju šumu da ondje umre u miru. No, odlučio ga je pratiti njegov vjerni pas koji mu je svaki dan donosio po jedan kruh. Uspio se oporaviti te je krenuo natrag u rodni Montpellier. Tamo ga nitko nije prepoznao jer je bolest izmijenila njegov fizički izgled te je uhićen kao uhoda. Odveden je pred suca koji je ujedno bio i njegov ujak. Ujak mu nije vjerovao te ga je bacio u tamnicu. Nakon što je prošlo pet godina, u tamnici su ga pronašli mrtva, a cijela je prostorija bila ispunjena nebeskim svjetlom. Do njega su pronašli natpis koji je glasio *Svi koji obole od kuge i zaištu pomoć po zagovoru sv. Roka, sluge Božjega, bit će iscijeljeni!* Nakon nekoliko godina Mlečani su ukrali tijelo ovoga sveca te ga prenijeli u svoj grad. Podignuli su mu crkvu *San Rocco* koja je služila kao svetište za njegove moći. U umjetnosti se sveti Roko prikazuje u svojoj hodočasničkoj odjeći, a većinom u ruci nosi jakovsku/jakobovu kapicu, torbu, štap i tikvicu. Na prikazima uvijek podiže svoju haljinu i pokazuje na ranu na bedru koja je nastala od kuge. Često se uz njega može vidjeti i vjerni mu pas. Tikvica je vidljiva na prikazima jer su hodočasnici upotrebljavali osušene tikvice kao posude da bi mogli nositi vodu te bi ih pričvrstili za pojas.⁹⁹ Školjka, osobito jakovska kapica, također u kršćanskoj umjetnosti označava hodočašće. Svetome Roku školjka je većinom na prikazima pričvršćena na šeširu ili na ogrtaču.¹⁰⁰

U hrvatskoj je tradiciji smatrano da su Rokovi roditelji bili grof Ivan i grofica Liberija te da su se njegovi preci borili da bi se oslobodila Sveta zemlja.¹⁰¹

Sveti je Roko zaštitnik mjesta Klis. Ujutro se na taj dan odlazi na misu te se održava procesija kroz cijelo mjesto. Prije su se ljudi uvečer ispred crkve Blažene Djevice Marije sastajali i gledali predstave te se veselili na lokalnoj *fešti*.¹⁰²

U Klisu se mole svetome Roku kao apostolu ljubavi koji je liječio bolesne i tješio ožalošćene:

⁹⁹ Badurina, Anđelko, ur. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Sveučilšna naklada Liber: Kršćanska sadašnjost: Zagreb, 1985., str. 565.

¹⁰⁰ Isto, str. 559.

¹⁰¹ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, str. 180.

¹⁰² Dragić, Marko. *Sveti Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata*. Nova prisutnost, vol. XI, br. 2, 2013, str. 169.

*Sveti Roko, apostole ljubavi, posvuda di te korak vodia, bia si pozdravljen ka anđeo s neba. Ispunjen žarkom ljubavlju, tješia si svuda ožalošćene, bolesnike lječia, čudu u znaku svetog križa činia. Zapali u našim srcima plamen ljubavi, kojim si i ti bia zapaljen i izmoli nam po tvom moćnom zagovoru milost, da ne malaksamo u dilima kršćanskog milosrđa. Amen.*¹⁰³

6.2. Legende, priče, običaji uz svetkovine

6.2.1. Badnjak

Badnjak, Badnji dan ili Badnjica dan je uoči Božića. Naziv je dobio od starocrkvenoslavenskoga glagola *bъdeti*, odnosno bdjeti, ili od pridjeva *badar* od kojega se izveo glagol *razbadriti* sa značenjem “razbuditi se” ili “biti budan”.¹⁰⁴ Badnji je dan u folklornome smislu najbogatiji dan u cijeloj godini. S obzirom na razne običaje, ophode te obrede može se podijeliti na Badnje jutro i dan te na Badnju noć.¹⁰⁵ Prema hrvatskoj tradiciji Badnji se dan slavi i kao dan Adama i Eve.¹⁰⁶

Za Badnji dan i jutro karakteristični su razni običaji vezani za drvo badnjak, jutarnje čestitare, post, pripreme hrane za Božić, gobinjanje ili kićenje domova, štala, njiva, voćnjaka, maslinika, badnjaka, kao i groblja raznoraznim zelenilom, blagoslov ovaca, škropljenje ukućana, domova i svega već navedenog blagoslovljenom vodom.¹⁰⁷ Škropljenje blagoslovljenom vodom u kršćanskoj je tradiciji vrlo važno. Smatra se da je ona prvi sakramental kojemu je dana najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila.¹⁰⁸ Katolički puk Hrvata tradicionalno posti na Badnji dan. Ljudi su prije smatrali smrtnim grijehom ako bi se netko omrsio.¹⁰⁹

Za Badnju noć karakteristični su običaji unošenja badnjaka, mole se molitve, kiti se bor i jaslice, čeka se polnočka ili ponočka, ide se u čestitarske ophode; to mogu biti koledari, betlehemari, betlemašice i kabanari.¹¹⁰

¹⁰³ Isto, str. 180.

¹⁰⁴ Dragić, Marko. *Badnja noć u folkloristici Hrvata*. Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229.

¹⁰⁵ Dragić, Marko. *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399.

¹⁰⁶ Isto, str. 402.

¹⁰⁷ Isto, str. 399.

¹⁰⁸ Isto, str. 429.

¹⁰⁹ Isto, str. 408.

¹¹⁰ Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, str. 230.

U hrvatskoj tradiciji postoje dvije vrste badnjaka, tj. drva badnjak. Jedna je vrsta grana hrasta kojoj lišće nije otpalo, a druga je u obliku klade ili panja drveta dugog od jednoga do dva metra i debelog od trideset do pedeset centimetara. Već se od osmog mjeseca izabire pogodno drvo za badnjak, a najčešće ga na Badnji dan sijeku muški članovi obitelji.¹¹¹

U Dalmatinskoj zagori, točnije u mjestu Sedramić u zaseoku Plazonje ispričao mi je Jakov Plazonja njihov običaj unošenja badnjaka. Svi su se radovali i iščekivali Božić. Prvo bi došla sv. Kata pa su svi govorili *Sveta Kata kokošica - misec dana do Božića* ili *Sveta Kata, snig na vrata*:

*Mi kad smo bili mali, i stari, svi, jedva smo čekali kad će doć Božić. Najprije bi došla Sveta Kata, onda su govorili - Sveta Kata kokošica - misec dana do Božića. Onda - Sveta Kata, snig na vrata. Onda bi mi ka dica uvik trčali vani, gledali kad će snig.*¹¹²

Zatim bi uslijedila priprema za drvo badnjak. Jakov Plazonja kazao mi je kako su kod njih badnjacima zvana hrastova drveća duga metar do metar i pol te debela od petnaest do dvadeset centimetara. Unaprijed se badnjak pripremao i sušio godinu, dvije, čak i tri godine prije samoga paljenja. Badnjak su pripremali i na komin unosili muškarci. Svojim su ukućanima govorili *Dobro vam došla Badnja večer*, našto bi im ovi odgovorili *Hvala i s tobom zajedno*. Zanimljivo je i da je veliku ulogu imala svijeća. Ukućani su gledali njezin odsjaj i vjerovalo se da bi onaj tko ne bi vidio svoju sjenu bio prvi koji će napustiti ovaj svijet:

Onda bi priprema bila za badnjake. Mi bi zvali badnjake - hrastova drveća debela minimalno petnajst do dvadeset centimetara, duljine jedno metar, metar ipo. To bi se sušilo po godinu dana, dvi, nekome i tri. Uvik su se unaprid sikla drva. Onda kad bi doša Badnji dan, onda bi se skupila familija i svi bi gledali kad bi se to unosilo. Obavezno su morali unosit muškarci. Onda se reče - Dobro vam došla Badnja večer - hvala i s tobom zajedno. Svi bi držali sviće, onda struje nije ni bilo, i svak bi pita - Di je tvoja sjena? - kome se ne bi vidila sjena - taj bi se boja da ne bi umra. Međutim sad ima rasvjete pa vidu svi sjenu. Jedan put je bilo da smo ja i ćaća unosili badnjak, ćaći zapela

¹¹¹ Dragić, Marko. *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (1), Split, 2008., str. 70.-71.

¹¹² Kazao mi je već spomenuti Jakov Plazonja.

*noga i pokleka ćaća. Govori Faljen Isus - I s tobom zajedno, i pokleka i viknija - Eto ga đavle - a ovi odgovaraju - I s tobom zajedno. I onda je nastala košvar.*¹¹³

Jakov Plazonja ispričao mi je kako su oni na selu razlikovali badnjake na muški i ženski. Muški je badnjak bio veći i deblji. Nakon što se badnjak unio, naložila bi se vatra i badnjak bi se zapalio. Svi su zatim zajedno pjevali božićne pjesme dok se ne bi krenulo put blaga:

*U kući nakon šta se unija badnjak, svi side i gledaju di je čija sjena. Polože se badnjaci na ognjište. Uvik je sa desne strane mora bit muški badnjak, on je malo veći i deblji, a sa lijeve strane ženski. U sredini se naloži vatra. Onda se oko badnjaka sidi, počnu se pivat božićne pisme dok se ne krene put blaga.*¹¹⁴

Prije samoga unošenja badnjaka na red je dolazio blagoslov. Za blagoslov je bila zadužena gazdarica od kuće koja bi hrastovom ili ruzmarinovom grančicom škropila blago - krave, volove, konje i ovce, te ukućane:

*Prije unošenja badnjaka - gazdarica od kuće bi nosila svetu vodu iz crkve dan, dva prije, i rastovu grančicu ili grančicu od ruzmarina. I onda bi ona blagosivala di bi mi kasnije dolazili. Išla bi u krave, u volove, konje, i ovce, pa bi pošćropila i nas na kraju.*¹¹⁵

Bitan je običaj bio i spremanje pogače. Pripremala ju je većinom baka a pogača je bila velika i u sredini šuplja. Ukućani su tu pogaču lomili nakon blagoslova blaga. U blago se također nosila svijeća, kao i lonac vina. Ovce bi se iz štale istjerale a ukućani bi ušli u štalu i stali čekati. Prvoj ovci koja u štalu uđe dano je vino da ga popije, a nad zadnjom ovcom voštana bi se svijeća ugasila te bi se napravio znak križa:

Također prije unošenja badnjaka, baka bi spremala pogaču - ona bi bila velika i u sredini bi bila prazna, šuplja. Onda bi se ona lomila, to bi bilo najzadnje kad bi se blagoslovile ovce, krave, konji. Onda bi se molilo Boga. Onda idu svi zajedno di su stale ovce. Običaj je bija - opet se nosi svića, voštenica, i lonac vina. Onda bi se ovce istrale vani, van staje. Onda bi mi svi ušli unutra i čekali - koja prva uđe ovca, njoj bi se dalo

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ Isto.

*napit vina, pod lonac, i ona bi uzela gucaj vina - ko da ona znade. I onda se nad ovcon na čelu ugasi voštana svića - napravi se znak križa. I onda to isto vino, šta ga se napila prva ovca, kasnije svi lagano tribaju pit.*¹¹⁶

Prethodno spravljenju pogaču baka bi zatim izvadila vruću pred ukućane. Svi bi svoju ruku uvukli u njen šuplji dio te ugrabili po komad. Tako bi se pogača lomila i u društvu jela. Često su na pogaču stavljali tradicionalne slastice poput oraha, suhih smokava te badema:

*I onda se ide lomiti pogača. Pogača bi se izvadila vruća. Svi ruku uvuku u onaj krug unutra di je šuplje i ko god više uvuče ruku - više dobije pogače. Muškarci su tu prednjačili, imali su veće šake. To bi tako lomili i tribali pojist. Na pogači bili bi poredani bajami, orasi i suve smokve.*¹¹⁷.

6.2.2. Božić

*Božić u narodu označava početak nove godine. Božiću se raduju i mladi i stari, i bogati i siromašni.*¹¹⁸ Predvečer prije Božića ide se na ponoćku/polnoćku te se iščekuje Božić. Nakon ponoćke obitelj i rodbina te njihovi prijatelji zajedno sjede i božićaju. Za obiteljskim se ručkom pale božićne svijeće te se stavljaju uz ili u pšenicu koja je prethodno posijana na Dan sv. Luce.¹¹⁹ U Hrvatskoj se prema tradiciji na Božić čestitalo *Na dobro vam došo Božić, Sveto porođenje Isusovo*, a odgovaralo se s *Is tobom Bog dao zajedno.*¹²⁰

Uvijek se za Božić pomagalo potrebitima ili materijalno; novcem, odjećom i obućom, ili hranom. Ovaj se dar naziva božićnica.¹²¹

Božić simbolizira veselo raspoloženje i zajedničko pjevanje božićnih pjesama u čast Isusu Kristu, božićni kruh i prethodno posijana pšenica, kao i prethodno ukrašeni domovi i štale zelenilom poput masline, kadulje, božikovine i lovora za koje se vjerovalo da donose blagostanje obitelji tijekom naredne godine.¹²²

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, str. 142.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto.

6.2.3. Veliki tjedan

Veliki tjedan obuhvaća tjedan dana prije samoga Uskrsa od Cvjetnice pa do Velike Subote. Veliki se tjedan još naziva i Svetim, a u bogoslužju je protkan uspomenom na muku Isusovu. Svaki se dan Velikoga tjedna naziva Velikim, a karakteriziraju ga brojni crkveni i pučki običaji i obredi.¹²³

6.2.3.1. Cvjetnica

Nedjelja Muke Gospodnje ili Cvjetnica slavi se u nedjelju, tjedan dana prije Uskrsa, te uvodi kršćanski svijet u Veliki tjedan. Na ovaj se dan slavi Isusov trijumfalni ulazak u grad Jeruzalem, a osim naziva Cvjetnica u hrvatskoj se tradiciji koriste nazivi Cvitnica, Cvitna nedilja i Palmenica. Cvjetnicu karakterizira umivanje u cvjetnoj vodi, blagoslov maslinovih ili palminih grana, procesija te misa na kojoj se pjeva *Muka*.¹²⁴

Umivanje u cvjetnoj vodi najrašireniji je običaj u Hrvata na Cvjetnicu. Naime, ujutro kada se probude, ukućani se umivaju u prethodno pripremljenoj vodi sa raznoraznim cvijećem. Većinom su to ljubičice, maslinovo lišće te drugo proljetno cvijeće. Tradicionalno se vjerovalo da umivanje u cvjetnoj vodi ljudima donosi ljepotu lica kao i zdravlje.¹²⁵

U spomen na Isusov dolazak na magarcu u Jeruzalem pri kojemu su ga ljudi dočekali klicajući i mašući mu palminim i maslinovim grančicama, na Cvjetnicu ljudi tradicionalno nose blagosloviti maslinove grančice na svete mise. Vjerovalo se da držanjem ovih grančica nakon blagoslova u domovima štiti ukućane, kao i domove, od zla i demonskih sila. Često se blagoslovljene maslinove grančice mogu vidjeti uz svete slike kao i križeve, bilo u domovima ili u crkvama.¹²⁶

U Solinu se do danas održao običaj umivanja u *cviču*. Većinom bi žene pripremile *kajin* s vodom u koji bi stavile ubranih ljubičica. Palma Kurtović ispričala mi je kako se nakon umivanja u cvijeću pripremio blagoslov u obliku maslinovih i palminih grančica te se nosio na misu. Također, zanimljiv je bio običaj izradbe malenih bijelih golubica koje su stariji ljudi izrađivali od srža iz smokve te time ukrašavali kitice maslinovih grana:

¹²³ Dragić, Marko. *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 156.

¹²⁴ Isto, str. 156.

¹²⁵ Isto, str. 157.

¹²⁶ Isto, str. 159.

Ujutro na Cvitnicu prvo bi se umili u cviću. Onda se priprema blagoslov maslina, odnosno palma. To bi ljudi, stariji - očevi i didovi - iz smokve vadili onaj srž i od toga srža bi pravili bijele golubice. To bi nakačili na grane maslina i tako bi se takmičili čija će kita maslina bit bolje okičena. Onda se to nosilo na misu pa bi svećenik blagoslovija.¹²⁷

6.2.3.2. Baraban

Nakon otpjevanog Gospinog plača u potpunom mraku crkve nastao bi tzv. baraban. To je bila sveopća lupnjava štapićima – baturikama po klupama koja je proizvodila zaglušujuću buku, a trajala je nekoliko minuta.¹²⁸ U Dalmaciji se tradicionalno uz naziv baraban mogu pronaći i nazivi šatran i taraban. Svi nazivi potječu od događaja koji su vezani za agoniju Isusa Krista uslijed njegove smrti koji su uključivali šibanje i udaranje.¹²⁹ Barabanom su kršćani izražavali ljutnju protiv ljudi koji su odlučili osloboditi Barabu, a ne Isusa Krista. U Velikom se tjednu baraban dva puta održavao. U srijedu mali, a u četvrtak veliki baraban. Komad barabana tradicionalno bi se nosio kući te se stavljao poviše vrata od štala.¹³⁰

Osim vjerskoga značaja u misnim obredima, baraban je mogao poprimiti i zabavne karakteristike koje su većinom preuzimali mlađi. Uz stvaranje buke šibama po crkvenim klupama, mladići bi istim barabanima šibali djevojke. Nimac navodi kako je taj običaj danas u opadanju.¹³¹

U Dalmaciji se tradicionalno baraban izrađivao od stabala šipka, smokve te drena, a uz praksu šibanja, u Dalmaciji je također ostao običaj pjevanja i gašenja svijeća.¹³²

Palma Kurtović ispričala mi je kako se u njenoj mladosti u Solinu običaj šibanja djevojaka od strane mladića održavao redovito. Kazala mi je kako su se barabani radili od isprepletetnih ili rezbarenih šiba, a da su *momci* manje šibali one *cure* koje su im se više sviđale, a više one koje su im se manje:

¹²⁷ Kazala mi je spomenuta Palma Kurtović (djevojačko Barišić) u Solinu, rođena 1949. u Splitu.

¹²⁸ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, str. 163.

¹²⁹ Nimac, Dragan, *Povijesno-etnografski presjek običaja barabana u negdašnjem obredu jutrenje Velikog tjedna u kontekstu njihova mogućeg oživljavanja u suvremenoj kulturi i liturgijskoj praksi*. Nova prisutnost, vol. VIII, br. 2, 2010, str. 199.-200.

¹³⁰ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, str. 163.

¹³¹ Nimac, Dragan, *Povijesno-etnografski presjek običaja barabana u negdašnjem obredu jutrenje Velikog tjedna u kontekstu njihova mogućeg oživljavanja u suvremenoj kulturi i liturgijskoj praksi*, str. 208.

¹³² Isto, str. 206.-210.

*U Velikom tjednu, na Veliki četvrtak, doša je na red baraban. Barabani bi se radili od ispletenih, izvezenih šiba. Momci kojima su se sviđale cure, kad bi išli u crkvu, pustili bi one lipše a oni bi stali vanka. I onda bi oni cure po nogama, nisu prije cure nosile gaće, nego suknje i haljine, ošinili. Kao izljevi ljubavi. Onu koju bi udarija jače, ta mu se ne bi baš sviđila.*¹³³

6.2.4. Uskrs

Uskrs se smatra najvećim kršćanskim blagdanom koji svoje porijeklo pronalazi u židovskome blagdanu Pashe. Prema Židovima Pashom se slave Božja čudesa koja je pružio izraelskome narodu, posebno izlazak iz egipatskoga ropstva. Na Uskrs je prema kršćanima Isus Krist svojim uskrsnućem otkupio svijet. U početku se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća jednom godišnje.¹³⁴

Hrvatska je tradicija prepuna pučkih običaja koji se slave za Uskrs. Na Uskršnje jutro obitelj zajedno doručkuje blagoslovljenu hranu (jaja, sol, sirnicu/pincu) a doručku prethodi molitva te paljenje svijeće. Ako na stolu ostanu mrvice od blagoslovljene hrane, njih se ne baca niti ih se daje životinjama već ih se mora zapaliti. Mladi se nakon jela tucaju obojanim jajima, tj. pisanicama, a onaj tko pobijedi zadržava gubitnikovo jaje. Poslijepodne se ide rodbini, prijateljima i kumovima kako bi jedni drugima čestitali Uskrs.¹³⁵

U Hrvatskoj, pa tako i u Dalmaciji, za Uskrs postoji običaj kuhanja i bojanja jaja. Jaje se smatra simbolom uskrsnuća i nade, a sama simbolika dolazi iz probijanja jajeta kada se iz njega izlegu pilići. Brojne su domaćice imale različite tehnike bojanja jaja i po njima crtale razne ukrase. Tradicionalno se koristila ljuska kapule kako bi se dobila crvena boja, a špinat kako bi se dobila zelena. Bojanje se pisanica održavalo još od davnina, a o tome nam svjedoče pronađene olupine obojanih jaja iz germanskih grobova, kao i jaja koja su rađena od gline i ukrašavana bojama i urezima pronađena kod skandinavskih, ali i slavenskih grobova.¹³⁶

Običaj bojanja jaja za Uskrs održava se i u Solinu. Crvenu bi boju jaja dobivala od ljuske kapule, a zelenu od peršina. Osim bojanja jaja domaćice su bile zadužene i za uređenje košarice za blagoslov u koju bi osim jaja za blagoslov znale staviti i ona obojena. Obitelj bi

¹³³ Kazala mi je spomenuta Palma Kurtović (djevojačko Barišić).

¹³⁴ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, str. 176.

¹³⁵ Isto, str. 176.-178.

¹³⁶ Isto, str. 172.

se tradicionalno na Uskrs tucala jajima i pobijedio bi onaj čija je ljuska jajeta bila tvrđa, ili onaj koji bi varao drvenim jajetom. O tome mi je kazala Palma Kurtović sljedeće:

Uvik su se za Uskrs bojala jaja. Nisu postojale umjetne boje, nego su naše majke od raznih trava; od kapule, peršina radile prirodne boje i metode bojanja jaja. Žene su imale smisla za ukrasiti jaja, tj. pisanice. Uredile bi i košaricu, izvezenu i iščipkanu. U nju bi složile jaja. Na Uskrs bi se ta jaja stavila na stol uz blagoslovljena. Onda bi se obitelj tucala sa jajima čije će bit jače. Neki bi izradili jaja od drveta i ukrasili ih da budu neprimjetna naspram ostalih. I onda bi uvik pobijedili oni koji bi imali drveno jaje.¹³⁷

Večer prije Uskrsa blagoslov se nosio u crkvu. Nosile bi se ukrašene košarice u kojima su bila jaja, sirnica i sol. Oni koji hranu ne bi blagoslovili uvečer, blagoslovili bi na Uskršnje jutro. Sirnice su majke pekle u krušnim pećima ili kominima, a za djecu bi pravile pletenice u čiji bi vrh stavile jaje:

Dogovarali su se mladi i stari. Nosija se blagoslov u crkvu. Nosile bi se košarice: jaja, sirnica, sol. Prije su se sirnice same radile, naše majke su ih pekle u krušnim pećima, ili kominima. Nama, ka dicit, bi se pravile pletenice u koje bi stavili u vrh jaje. To je bilo za vidit.¹³⁸

Na Uskrs ujutro svi bi članovi obitelji jedni drugima čestitali, išlo se na misu, zajedno bi se blagovalo, djeca su se tucala jajima te je dolazila rodbina čestitati:

Na Uskrs ujutro svi bi se rano digli i čestitali jedni drugima. Onda se išlo na misu. Oni koji ne bi blagoslovili hranu večer prije blagoslovili bi na Uskrs. Nakon mise svi bi išli kući ručat. Dica bi se tucala sa jajima i pobijedili bi oni šta su varali sa drvenim jajetom. Obitelj bi se veselila, pričala, dolazila je i šira rodbina čestitat.¹³⁹

¹³⁷ Kazala mi je spomenuta Palma Kurtović (djevojačko Barišić).

¹³⁸ Isto.

¹³⁹ Isto.

6.2.5. Mala Gospa

Mala Gospa ili blagdan Rođenja Blažene Djevice Marije nastao je u Jeruzalemu kao i druge Gospine svetkovine poput Uznesenja. Već se u 5. stoljeću slavio ovaj blagdan 8. rujna, pa tako i danas u brojnim gradovima. Svetkovina se brzo širila na Istoku, a u 8. stoljeću pronalazimo je i na Zapadu, točnije u gradu Rimu među Bizantincima. Svoj je uzlet doživjela u srednjemu vijeku na području Španjolske i Francuske. Uz Marijino rođenje povezuje se cjelokupna stvarnost Utjelovljenja jer se nju može smatrati glavnom osobom koja je donijela Isusa Krista i upoznala ga sa svijetom. Prema sv. Petru Damianskom, njenim rođenjem počinje spasenje ljudskoga roda.¹⁴⁰

Mala se Gospa slavi i u Solinu kada se istovremeno obilježava i dan grada Solina. Tradicionalno se ostala održavati 8. rujna i slavi se rođenje Marijino. Na ovaj se dan u Solinu održava *fešta*, jedni ljudi dolaze na hodočašće, drugi na sajam gdje se može pronaći brojnih drvenarija, igračaka za djecu, ukrasa, potrepština za kuhinju i drugo. Palma Kurtović ispričala mi je da se u doba njene mladosti prodavala i stoka. Održavala se procesija kao i danas, ljudi su dolazili na noge iz bližih i daljih gradova, kao i za Veliku Gospu. Danas se za ovaj dan mogu vidjeti brojni štandovi, peku se janjci te je za djecu i mlađe postavljen lunapark da se mogu zabaviti:

Mala Gospa je naš blagdan, solinski. Ona se održava 8.9. i slavi se rođenje Marijino. Prije je u Solinu bila stara cesta na koju bi se slivalo more ljudi sa svih strana, sada se to puno izgradilo. Jedni su ljudi dolazili na hodočašće, drugi na sajam. Bilo je žive stoke, drvenarije. Cili Solin bi bija pun, od Širine do Gospe od Otoka. Držala bi se procesija, ka i danas. Mi bi ka dica jedva čekali kad će Mala Gospa - pa je dernek pa se pivaju pisme. To su bili prekrasni običaji. I mladost i stari ljudi bi se veselili. Nije bija problem doć iz Svetoga Kaja na noge.¹⁴¹

6.2.6. Sveti Kajo

Svetoga Kaja spominje fra Andrija Kačić Miošić u svome djelu *Razgovor ugodni*. Kaže kako je sveti Kajo bio papa i mučenik slovinskoga i dalmatinskoga podrijetla te u rodu s carem Dioklecijanom: *Sveti od kolina Dioklecijanova, Sveti Kajo, papa i mučenik, primi*

¹⁴⁰ Čovo, Stjepan. *Marijine svetkovine (I)*. Služba Božja, vol. 16, br. 2, 1976, str. 147.

¹⁴¹ Kazala mi je spomenuta Palma Kurtović (djevojačko Barišić).

krunu na 296. te *Sveti Kajo papa, od kolina Dioklecijanova, Dalmatin rodome*.¹⁴² Sveti je Kajo bio rodome iz Salone, današnjega Solina, a za papu je izabran godine 283. Pontifikat mu je trajao do 296. godine.¹⁴³

Naselje koje je dio grada Solina naziva se Sveti Kajo upravo po ovome svecu. Palma Kurtović ispričala mi se kako je sveti Kajo zaštitnik ovoga mjesta te kako se tradicionalno održava svake godine 22. travnja. Misa se za Svetoga Kaja održavala u staroj crkvi u mjestu koja također nosi ime po ovome svecu. Kao i za Malu Gospu, održavao bi se dernek, no ponešto manji od solinskoga. Djeca su se veselila jer bi ih došla posjetiti rodbina iz Splita, svi bi se zajedno družili i pjevali pjesme:

*Sveti Kajo je također naš blagdan. Održava bi se 22.4. Bila je krasna stara crkva, Sveti Kajo se zove, u njoj se održavala misa samo kad bi bija svetac. Inače, glavna crkva je bila solinska Gospa od Otoka. Sad se ta crkva još i uredila. Isto bi bija dernek, u manjem broju nego za Malu Gospu. Mi bi se dica veselili jer bi nam dolazila rodbina. Dolazila je primjerice rodbina moje tete iz Splita, iz Sućurca. Dolazili bi na dernek sa svojom dicon pa bi se svi skupa družili. Dali bi nama dici kunu, tad je bija dinar, pa bi mi curice kupile neke lutkice i igračke. Isto bi se svi veselili i zapivala se i koja pisma.*¹⁴⁴

7. Nekadašnji život

U ovome je poglavlju prikazan nekadašnji život i običaji koje su održavali naši stari. Izvornim su govorom zapisana njihova sjećanja koja uključuju običaje za vjenčanja i porod, običaj za žetve žita, cicvaru, kako se pravila pletenina i prirodni čajevi, kako se heklalo te kako su se igrale tradicionalne igre.

7.1. Običaj za vjenčanje

Jela Plazonja kazala mi je kako su se u Matasima održavali običaji za vrijeme ženidbe mladih. Svekrva je prvo trebala provjeriti i odobriti buduću nevjestu, i tek kad bi se njoj

¹⁴² Matić, Tomo, ur. *Djela Andrije Kačića Miošića: Razgovor ugodni: knjiga prva*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: Zagreb, 1942., str. 119.-120.

¹⁴³ Mužić, Ivan. *Svetojurjevska problematika u Hrvata i sveti Juraj na reljefu crkve u Žrnovnici*. Starohrvatska prosvjeta, vol. III, br. 38, 2011, str. 191.

¹⁴⁴ Kazala mi je spomenuta Palma Kurtović (djevojačko Barišić).

svidjela mladi su se mogli uzeti. Prvo jutro nakon udaje mlada bi trebala bacati jabuke preko kuće i cijelu kuću počistiti:

Kad su se momak i cura zaljubili, mater od momka bi obavezno provjerila ko je cura i šta je, bez toga ne bi dala dozvolu sinu da je ženi. I, ako bi se ona svidila, onda bi se oni oženili. Kad bi se oženili, ona je morala nju (svekrvu) zvat majko. Takav je bija običaj. Prvo jutro tribala je bacat jabuke priko kuće, kad bi se digla. - I cilu kuću počistit. Ako to napravi, onda je dobra nevista, ako to ne bi napravila, onda su za nju rekli da je lina.¹⁴⁵

7.1.1. Vrijeme ženidbe

Jakov Plazonja ispričao mi je običaje iz Sedramića (zaseoka Plazonje) za vrijeme ženidbe. Momci su cure upoznavali na sajmovima i ako bi cura bila iz istoga sela ne bi se smjeli njome oženiti. I ovdje su *momci* trebali dobiti odobrenje od majke za buduću nevjestu:

U moje vrime, kad je se tribalo ženit, najviše se upoznavalo di su bile crkve, sajmovi. I kad bi se upoznali - doša bi kući i kaza - majko naša sam curu - Sinko odakle je? Ako je bila iz sela, ostavi odma, biži ća - iz tvoga sela nisi smija upoznat jer bi kružile priče pozitivne i negativne. Međutim, ako bi bila iz daljega, onda bi ona išla - Di si je upozna - tu i tu. Išla bi gledat kad bi bija sajam - Sveti Ivan, Ante ili Trojstvo - mater bi išla vidit je li to ta, išla bi za njom oko crkve, gledala kakve su joj noge, kolka joj je kosa, je li crna. Ako je imala dugu kosu - sinko ovu, ovu.¹⁴⁶

7.2. Običaj za žetve žita

U Matasima su svi imali žito. Kada se zajedno želo, svi bi bili pozvani na dužiancu:

U selu bi svi imali žito, to su bili lipi običaji, svak je svakome pomaga. Kad bi se ljudi skupili za požet nekome ko je malo bogatiji, onda bi on napravija, kad bi se sve žito poželo, a

¹⁴⁵ Kazala mi je Jela Plazonja (djevojačko Matas) u Sedramiću., rođena 1957. u Matasima.

¹⁴⁶ Kazao mi je Jakov Plazonja u Sedramiću (zaseok Plazonje), rođen 1950. u Plazonjama.

išlo se ujutro rano, ručak - za sve ljude koji su pomagali žet. I to bi se zvala dužianca. I tako bi se ljudi skupljali jer bi to kasnije bili lipo na ručku, smijali se i pivali narodne pisme.¹⁴⁷

7.3. Običaj za uspješno završen razred - cicvara

Kada bi djeca uspješno završila razred, roditelji bi im napravili cicvaru, jelo u kojemu su svi uživali:

Pošto je to bilo malo selo (Matasi), ljudi su imali otprilike od troje do petero, šestero dice. Dica bi išla u školu, a kad bi završila školu i razred uspješno, roditelji bi, recimo moji roditelji, mater, bi napravila cicvaru. To bi se pravilo od mladoga sira i jaja. To smo mi guštali i uvijek nam je to ostalo u sićanju.¹⁴⁸

7.4. Prirodni preparati - čaj

U Matasima su ljudi sami radili čaj od trave ive, kadulje, zove i drugih biljaka koje su rasle na tome području. Najviše se cijenio čaj od trave ive te se vjerovalo da on produžuje život:

U mome mistu pretežno se čaj nije nikad kupova. Bila su brda i kamenje. Na tim brdima je rasla trava iva, kadulja, i sve druge biljke - koje su ljudi stavljali i kuvali. Također i zova, lipa - bila je i jedna lipa u selu, al najviše su cijenili kadulju i travu ivu - od koje su kuvali stalno čaj. Vjerovali su da je taj čaj za dug život.¹⁴⁹

7.5. Pletenina

Ženska su djeca u Dalmatinskoj zagori, pa tako i u Matasima, od malena učila plesti. Curice, djevojke i žene plele su od vune čarape, džempere, kape i šalove. Prvo bi se vuna oprala pa na gargaše pročešljala, zatim bi se kudilja zavezala na prešlicu i onda bi se okretalo vreteno i prelo:

¹⁴⁷ Kazala mi je spomenuta Jela Plazonja (djevojačko Matas).

¹⁴⁸ Isto.

¹⁴⁹ Isto.

U mome mistu, ženska dica su volila ručni rad. Plele bi čarape, džempere, kape, šalove. Da bi pleli, najprije su morali imat vunu. Tu vunu bi oprali, pa bi ih na gargaše pročešljali, pa bi zavezali kudilju na prešlicu, okretali vreteno i preli. I od te vune bi pravili pređu pa bi radili pleteninu.¹⁵⁰

7.6. Kolo iza mise

Iza svete mise po selima su se uvijek igrala kola, pa tako i u Sedramiću. Pjevale su se pjesmice: *Ovo dvoje bor zeleni - Vinčali se do jeseni te Da vidimo nek se zna, ko se kome dopada:*

Iza svete mise, uvi su cure i momci igrali kola. Tu bi se igralo sat, dva tri vrimenta, dok god se ko ne umori. Onda bi se pivale pisme, ako bi dvoje unutra skakalo i igralo livo desno - Ovo dvoje bor zeleni - Vinčali se do jeseni. Onda i Da vidimo nek se zna, ko se kome dopada. Kad bi se svidili jedno drugome onda bi izašli izvan kola i upoznali se.¹⁵¹

7.7. Običaji pri porodu

U Sedramiću su bili zanimljivi običaji kada se žena porađala. Otac bi od kuće u kojoj je majka rađala otišao nekoliko stotina metara. Ako bi se rodilo muško dijete vratio bi se odmah kući, a ako bi se rodilo žensko ne bi smio doći kući nekoliko dana. Jakov Plazonja ispričao mi je svoju osobnu priču kada je njegova majka bila trudna. S obzirom da je imao više braće i sestara njegov je otac nekoliko puta od kuće bježao, a nekoliko se puta vraćao:

Kad bi ja, ili moj otac, kad bi se oženija - to mi je pričala moja baka, i to je istinita priča. Bila mi je mater trudna i nije se moglo doć do Drniša, a bila je brzo za rađanje. Čaća je želija muško, a mater šta bilo bilo - samo da je zdravo. Čaća bi otiša od kuće jedno dvista, trista metara i čeka šta će reć baka, njegova mater, a ona je obabila nevistu. I ako je žensko - Biži Ante, biži Ante - onda bi Ante uteka - ne bi doša dva dana. A ako bi bilo muško - Ante ajde kući, ajde kući - i onda časti rakijon cilo selo. Tako da je tri, četiri puta biža, a tri, četiri puta biža kući.¹⁵²

¹⁵⁰ Isto.

¹⁵¹ Kazao mi je spomenuti Jakov Plazonja.

¹⁵² Isto.

7.8. Heklanje

U Solinu su djevojke voljele heklati. Međusobno su se takmičile koja će prije i ljepše izvesti vez. Palmi Kurtović bilo je drago i kukičati te plesti:

Šta se tiče ručnih radova, najdraže mi je bilo heklat. U mome susjedstvu bilo je nas dosta prijateljica pa bi se takmičile koja će prije i koja će lipše izvest vez. Strašno mi je bilo drago kukičanje i pletenje, to me moja majka učila. Mi smo i u školi imali domaćinstvo di smo tribali učiti ručne radove, vez i krojenje. Ja i sad imam jedne gaće koje sam napravila u školi i dobila za njih peticu.¹⁵³

7.9. Igre iz djetinjstva

Palma Kurtović ispričala mi je kako su se ona i njeni prijatelji igrali u djetinjstvu. Često su djevojčice igrale zingarelu, lutkice bi same sašile ili radile od kukuruzovine, a drvene bi rokele stavile na cipele te se pravile da su svoje majke:

Kad sam bila mala igrala bi s prijateljima zingarelu/cingarelu (današnje školice). To je jedna zabavna igra koja se crtala na podu i koristili bi neku kamenu pločicu. Skakali bi po tim kvadratima šta bi kredom nacrtali i dugo se zabavljali.

Prije su konci bili na drvenim rokelima. Tako je bilo za kupiti u dućanu. Onda bi mi curice te rokele vezivale na cipele i pravile take pa bi tako odale i zezale se.

Također smo se igrali i sa lutkicama koje smo šile same. Mame bi nam pokazale, radile bi ih od kukuruzovine, ko je zna šiti od i nekih platnenih materijala.¹⁵⁴

¹⁵³ Kazala mi je Palma Kurtović (djevojačko Barišić) u Solinu, rođena 1949. u Splitu.

¹⁵⁴ Isto.

Rječnik

B

- bajam - badem
- blago - stoka/marva

C

- cicvara - jelo od mladoga sira i jaja
- cingarela/zingarela - igra slična današnjoj igri *školice* - na zemlji bi se nacrtao pravokutnik i podijelio na osam kvadrata, zatim bi se nogom gurao kamenčić ili pločica dok je druga noga bila u zraku i skakalo se u smjeru kazaljke na satu

D

- dernek - sajam/proslava dana nekoga sveca (zaštitnika)
- dužianca/dužijanca - žetvena svečanost/proslava povodom žetve žita

F

- fešta - slavlje/svečanost/veselje

G

- gargaše - naprava sa iglama za raščešljavanje vune

K

- kajin - posuda za vodu/lavor
- kudilja - drveni alat za presti vunu

P

- pop - naziv za katoličkog svećenika
- pređa - dugi spoj vlakana koji se koristi za pletenje ili tkanje
- prešlica/preslica - drveno pomagalo pri pređenju na koje se učvršćivalo predivo

R

- rast - hrast
- rokel - drveni valjak, kolut za namatanje konca

S

- silo - večernja sjedeljka djevojaka i momaka
- spiza - posao nabavljanja hrane na tržnici ili u trgovini

V

- vreteno - ravni šiljak obično izrađen od drva koji se koristi za predenje (vune, pamuka i slično)

8. Zaključak

Da bi u prošlost zavirili, potrebno ju je malo i istražiti. Od davnina je naš narod s koljena na koljeno, s djeda na unuka, s bake na unuku, s majke na kćerku, s oca na sina prenosio priče koje su ih zanimale, koje su doživjeli, sadašnje običaje a nekadašnju svakodnevnicu kojom su popunjavali dane, jezive priče iz prošlosti s kojima bi strašili djecu da odu spavati u krevet a koje se možda bile i istinite, povijesne događaje koje su učinile njih, njihove obitelji i narod ponosnima. Upravo su usmene priče odigrale ključnu ulogu u očuvanju hrvatskoga vjerskoga i nacionalnog identiteta. Zahvaljujući predajama bilo povijesnim, mitskim, demonološkim, eshatološkim i etiološkim, pričanjima iz života, pučkim običajima za blagdane, legendama, bajkama, basnama i zanimljivostima koje su sačinjavale njihove živote, možemo saznati kako se u prošlosti živjelo, čime se bavilo i u što se vjerovalo. Bogatstvo se usmene književnosti unatoč brojnim strašnim situacijama koje su zadesile hrvatski narod održalo do današnjih dana. No, usmena je književnost, pa tako i tradicija, danas u sve većem zaboravu. Kada sam upitala svoje bake i djeda da mi ispričaju kako su oni provodili dane i koji su im bili običaji nisu mogli vjerovati da se netko mlađi interesira za tako nešto što se danas uistinu zanemariva. Kroz radost na prisjećanje veseloga života iz mladosti, ali i tugu na prisjećanje svojih predaka koji više nisu s njima, ispričali su mi svoj, ali ujedno i sviju nas, komadić tradicijske baštine. Kako su se stoljećima sve ove priče i predaje prenosile s generacije na generaciju, tako se treba i nastaviti. Nikada ne smijemo dozvoliti da se zaboravi ono od čega smo došli, da se zaboravi bogatstvo naše duge prošlosti.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

1. otac Miroslav Kurtović rođen 1973. u Splitu, živi u Solinu.
2. baka Palma Kurtović (djevojačko Barišić) rođena 1949. u Splitu, živi u Solinu.
3. djed Jakov Plazonja rođen 1950. u Sedramiću u zaseoku Plazonje, živi u Solinu.
4. baka Jela Plazonja (djevojačko Matas) rođena 1957. u Matasima, živi u Solinu.
5. rođak Ivica Armanda rođen 1963. u Splitu, živi u Klisu.

Literatura

1. Badurina, Anđelko, ur. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Sveučilšna naklada Liber: Kršćanska sadašnjost: Zagreb, 1985.
2. Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga, Zagreb, 2013.
3. Čovo, Stjepan. *Marijine svetkovine (I)*. Služba Božja, vol. 16, br. 2, 1976, str. 141-150.
4. Dragić, Marko. Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 18 (1), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., 145-170.
5. Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017.
6. Dragić, Marko. Irudica u hrvatskome folkloru. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017., str. 135-155.
7. Dragić, Marko. Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa. *Godišnjak Titius* 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 219.-240.
8. Dragić, Marko. Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa. *Titius*, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.

9. Dragić, Marko. Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.
10. Dragić, Marko. Sveti Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata. *Nova prisutnost*, vol. XI, br. 2, 2013, str. 165-182.
11. Dragić, Marko. Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju. *HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.
12. Dragić, Marko. Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora, *Časopis za hrvatske studije, Croatian Studies Review*, 7, Macquarie University Sydney, Australia, Faculty of Philosophy University of Split, Croatia, Waterloo University, Canada, 2011., 61-88.
13. Dragić, Marko. Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine, *Stolačko kulturno proljeće, godišnjak za povijest i kulturu*, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.
14. Dragić, Marko. Badnja noć u folkloristici Hrvata. *Croatica et Slavica Iadertina* 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
15. Dragić, Marko. Odža, Ivana. Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju. *Lingua Montenegrina, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“*, 5, Cetinje, 2010., str. 371-402.
16. Dragić, Marko. Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*, 2-3, Split, 2009., str. 21-44.
17. Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
18. Dragić, Marko. Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. *Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu*, 43 (1), Split, 2008., str. 67-91.

19. Jureta, Ante. Demonska bića u Zagori. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017, str. 43-57.
20. Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko. Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom. Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, Mostar 2006, str. 63-88.
21. Lončar, Milenko. Dalmatinske etimologije Konstantina Porfirogeneta. *Folia onomastica Croatica*, vol. , br. 11, 2002, str. 149-174.
22. Matić, Tomo, ur. *Djela Andrije Kačića Miošića: Razgovor ugodni: knjiga prva*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1942.
23. Mužić, Ivan. *Svetojurjevska problematika u Hrvata i sveti Juraj na reljefu crkve u Žrnovnici*. *Starohrvatska prosvjeta*, vol. III, br. 38, 2011, str. 187-213.
24. Nimac, Dragan. *Povijesno-etnografski presjek običaja barabana u negdašnjem obredu jutrenje Velikog tjedna u kontekstu njihova mogućeg oživljavanja u suvremenoj kulturi i liturgijskoj praksi*. *Nova prisutnost*, vol. VIII, br. 2, 2010, str. 197-214.
25. Pleština, Marina. *Suvremena etnografija kulturne baštine u solinskom i kliškom kraju*. (diplomski rad) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2016.

Sažetak

U ovome je radu obrađen motivski svijet usmenih priča gradova Solina i Klisa u središnjoj Dalmaciji i Zagore koju možemo smatrati povijesno-zemljopisnom regijom koja obuhvaća područje od Muća i Lećevice pa do Drniša. U rad je inkorporiran interpretirani sustav usmene priče i tradicijske kulture i terensko-istraživački rad autorice. Od usmenih je priča obrađena bajka, basna, novela, predaje, kao i legenda relevantnom literaturom. Povijesne se predaje zanimaju za prošlost, a u radu su opisane one vezane za Dmitra Zvonimira, stradanja za vrijeme osmanske okupacije, uskoke pa tako i kliškoga uskoka Petra Kružića, hajduke pa tako i hajduka Stipana Matasa iz Matasa. Etiološke predaje objašnjavaju uzrok i podrijetlo nastanka imena za lokalitete, mitske govore o vilama kao i povijesnim osobama kojima je narod dodijelio neku nadnaravnu moć, eshatološke pripovijedaju o dušama prerano umrle djece i pokojnika, a demonološke predaje govore o osobnome doživljaju s nekim od onostranih bića. Rad uz objašnjenja donosi i primjere iz literature te govore koje je autorica prikupila od kazivača. Pričanja su iz života podsmješljive predaje u kojima se ljudi ismijavaju, a legende govore o svecima i njihovim životima, kao i o mučenicima te Isusu Kristu. Iz svih se ovih predaja može saznati u što su ljudi prije vjerovali i čega su se bojali. U radu su opisani i običaji vezani za blagdane poput Badnjaka, Božića, Velikoga tjedna uključujući Cvjetnicu i Uskrs, opisani su sveci koji su se štovali u Solinu poput Male Gospe i svetoga Kaja te su dani primjeri iz svakodnevnoga života predaka autorice rada. Bitno je napomenuti da prikupljeni zapisi svjedoče o zanimljivim običajima koji se vežu uz vjenčanja, ručne radove, žetvu žita i slično. Za kraj se može zaključiti da se usmenu odnosno tradicijsku književnost treba sačuvati od zaborava te je se uvijek prisjećati kao blaga našega identiteta.

Ključne riječi: *usmena književnost, usmena priča, tradicijska kultura, Solin, Klis, Zagora, običaji, predaje*

Abstract

THE MOTIF WORLD OF ORAL STORIES IN SOLIN, KLIS AND ZAGORA

In this paper, the motif world of oral stories from the cities of Solin and Klis in central Dalmatia and Zagora, which can be considered a historical-geographical region encompassing the area from Muć and Lećevica to Drniš, is explored. The study incorporates an interpreted system of oral storytelling and traditional culture, along with field research conducted by the author. Among the oral stories, fairy tales, fables, novellas, and legends are analyzed using relevant literature. The historical tales are focused on the past and include those related to Dmitar Zvonimir, sufferings during the Ottoman occupation, as well as the uskoks and the renowned uskok of Klis, Petar Kružić, and hajduks like Stipan Matas from Matasi. Etiological legends explain the origins and reasons for the names of localities, while mythical narratives speak of fairies and historical figures to whom the people attributed supernatural powers. Eschatological stories narrate about the souls of prematurely deceased children and deceased individuals, and demonological tales share personal experiences with otherworldly beings. The work also includes examples from literature and narratives collected from storytellers. The stories from life depict mocking traditions where people make fun of each other, and legends narrate the lives of saints, martyrs, and Jesus Christ. Through all these narratives, one can learn about the beliefs and fears of people in the past. The study describes customs related to holidays such as Christmas Eve, Christmas, Holy Week, including Palm Sunday and Easter. Saints venerated in Solin, such as the Birth of the Blessed Virgin Mary and Saint Kajo, are mentioned, and examples from the daily lives of the author's ancestors are provided. It is essential to emphasize that the collected records bear witness to interesting customs related to weddings, handicrafts, grain harvesting, and more. In conclusion, it is crucial to preserve oral or traditional literature from oblivion and always remember it as a treasure of our identity.

Key words: *oral literature, oral story, traditional culture, Solin, Klis, Zagora, customs, folklore*

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Jelena Kurtović, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce hrv. jezika i knjiž. i pov. umjetnosti izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 29.8.2023.

Potpis

Jelena Kurtović

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja Jelena Kurtović, kao autor/ica završnog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

Matinski orijet umornih priča u Solimu, Klisu i Zagori

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje završnog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 28.8.2023.

Potpis

Jelena Kurtović

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Jelena Kurterić

Naslov rada: Motivski svijet uomenih priča u Solinu, Tlisu i Zagori

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Vrsta rada: Završni

Mentor/ica rada:

prof. dr. sc. Marko Drazić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

prof. dr. sc. Marko Drazić

prof. dr. sc. Boris Škvorc

dr. sc. Nikola Sunara

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, 28.8.2023.

Potpis studenta/studentice: Jelena Kurterić